

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

”Katson taaksepäin ja kiskot sinne jää...”

Katseen käytön tarkastelu viittomakielisessä teatteritulkkauksessa
näytelmässä Rautatie

Siiri Honkanen & Pinja Kähkönen

Viittomakielen ja tulkkauksen koulutus (240 op)

Toukokuu / 2018

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Viittomakielen ja tulkkauksen koulutus

TIIVISTELMÄ

Työn tekijät Siiri Honkanen & Pinja Kähkönen	Sivumäärä 44 ja 1 liitesivu
Työn nimi ”Katson taaksepäin ja kiskot sinne jää...” Katseen käytön tarkastelu viittomakielisessä teatteritulkkauksessa näytelmässä Rautatie	
Ohjaava opettaja Tytti Koslonen	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Oulun kaupunginteatteri, Anna Maria Luonuansuu	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyön tavoite oli tutkia katseen käyttöä opinnäytetyön tekijöiden viittomakielisissä teatteritulkauksissa Rautatie-näytelmässä. Tulkkaus toteutettiin Oulun kaupunginteatterissa.</p> <p>Työ oli toiminnallinen opinnäytetyö. Kaksi valmisteltua teatteritulkkausta Rautatie-näytelmään olivat opinnäytetyön produkti, joiden pohjalta havainnot katseen käytöstä tehtiin. Teatteritulkkausprojekti aloitettiin keväällä 2017 ja tulkatut näytökset esitettiin Oulun kaupunginteatterissa joulukuussa 2017 sekä tammikuussa 2018. Kirjallisessa osuudessa tutkittiin katseen käyttöä tulkkauksen valmistautumisen aikana ja tulkkauksesta otettujen videotallenteiden kautta.</p> <p>Katsetta tarkasteltiin niin viittomakielen kieliopillisena tekijänä kuin vuorovaikutuksellisenä elementtinä. Opinnäytetyössä tarkastellut katset luokiteltiin kolmeen isompaan teemaan: ohjaava katse, vuorovaikutuksellinen katse ja kertova katse.</p> <p>Opinnäytetyössä pohdittiin katseen käytön tehtäviä viittomakielisessä teatteritulkkauksessa ja kuinka viittomakielen tulkki pystyy hyödyntämään katsetta teatteritulkkauksen aikana. Lisäksi pohdittiin, kuinka katseen käyttö vaikutti ennakoon valmisteltuihin tulkkausratkaisuihin.</p> <p>Opinnäytetyö on suunnattu viittomakielen tulkeille, viittomakielen tulkkiopiskelijoille, Oulun kaupunginteatterille sekä muille aiheesta kiinnostuneille.</p>	
Asiasanat katseen käyttö, viittomakieli, teatteri, tulkkaus	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Interpreting and Linguistic Accessibility

ABSTRACT

Authors Siiri Honkanen & Pinja Kähkönen	Number of Pages 44 + 1
Title "I look back, leaving the tracks behind me..." Analysis of the eye gaze in theatrical interpretation for the play The Railroad	
Supervisor Tytti Koslonen	
Subscriber and/or Mentor Oulu City Theatre, Anna Maria Luonuansuu	
<p>Abstract</p> <p>The aim of this thesis was to examine the use of eye gaze in theatrical interpretation. The play The Railroad was interpreted by the authors at the Oulu City Theatre.</p> <p>This was a functional thesis. The observations regarding the use of eye gaze were made from two prepared theatrical interpretations for the play The Railroad. The project started during the spring 2017. The interpreted plays were performed at the Oulu City Theatre in December 2017 and January 2018. The written part examined the use of eye gaze. Eye gaze was studied during the preparation work and during the interpretation by the authors via video recordings.</p> <p>Eye gaze was examined as a crucial factor of sign language's grammar and as an element of basic interaction. In this work the used forms of eye gaze were classified to three major themes: directive eye gaze, interactive eye gaze and narrative eye gaze.</p> <p>Focus of the analyse lies on the functions of eye gaze in theatrical interpretation and how a sign language interpreter can utilise the use of eye gaze in theatrical interpretation. In addition, the effects the use of eye gaze has on the interpretation decisions prepared in advance were considered.</p> <p>This thesis is aimed at sign language interpreters, sign language students, Oulu City Theatre and as well as others who find interest in the topic.</p>	
Keywords eye gaze, sign language, theatre, interpreting	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 KÄÄNTÄMINEN, TULKKAUS JA TEATTERITULKKAUS	7
2.1 Viittomakielen kääntäminen ja tulkkaus	8
2.2 Teatteritulkkaus viittomakielen tulkin näkökulmasta	9
3 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ	11
3.1 Valmistautuminen teatteritulkkaukseen	12
3.2 Teatteritulkkauksemme Oulun kaupunginteatterissa	16
4 KATSE OSANA VUOROVAIKUTUSTA JA KIELIOPPIA	18
4.1 Katse sosiaalisessa vuorovaikutuksessa	19
4.2 Katse viittomakielissä	20
5 TULOKSET KATSEEN KÄYTÖSTÄ NÄYTELMÄSSÄ RAUTATIE	22
5.1 Ohjaava katse	24
5.2 Vuorovaikutuksellinen katse	29
5.3 Kertova katse	33
5.4 Yhteenveto ja johtopäätökset	37
6 POHDINTA	39
LÄHTEET	42
LIITTEET	45
Liite 1. Mainosvideo.	45

1 JOHDANTO

Opinnäytetyömme tavoite on kerätä lisää tietoa ja tarkastella katseen käyttöä viittomakielisessä teatteritulkkauksissamme Rautatie-näytelmässä. Tulkkasimme suomalaiselle viittomakielelle Rautatie-näytelmän kaksi näytöstä, joiden pohjalta analysoimme katseen käyttöä tässä raportissa. Lisäksi teatteritulkkauksiemme tavoite oli lisätä tilaajamme, Oulun kaupunginteatterin, saavutettavuutta tuottamalla viittomakielinen tulkkaus teatterissa esitettävään näytelmään. Kulttuuripalvelujen yhteydessä saavutettavuus on laaja-alainen käsite. Yleisesti saavutettavuudella pyritään edistämään yhdenvertaisuutta ja tuottamaan palveluja kaikkien ulottuville. Saavutettavat palvelut huomioivat yleisöjensä tarpeet ja mahdollistavat paremman osallistumisen yksilöiden erilaisista ominaisuuksista riippumatta. (Opetusministeriö 2004, 11, 74) Viittomakielen tulkkaus on esimerkki siitä, kuinka saavutettavuutta eri aistien avulla voidaan edistää (mt., 12).

Teatteritulkkauksesta on tehty vuosien varrella useita opinnäytetöitä eri näkökulmista. Nähtyämme Taru Makkosen ja Mira Tirkkosen (2016) opinnäytetyön tulkkauksen *Kun kyyhkysat katosivat* -näytelmään Kuopion kaupunginteatterissa, innostuimme myös itse valitsemaan teatteritulkkauksen osaksi opinnäytetyötämme. Jo opintojemme alussa päätimme, että opinnäytetyömme tulisi olemaan toiminnallinen. Toiminnallisella opinnäytetyöllä tarkoitetaan ammattikorkeakoulun opinnäytetyömallia, joka koostuu produktista ja kirjallisesta osuudesta (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9). Halusimme, että opinnäytetyöhöemme liittyisi jokin ainutlaatuinen produkti, jota analysoisimme raportissa jostain kenties vähemmän tutkitusta näkökulmasta.

Meidän opinnäytetyömme produkti olivat viittomakielelle tulkatut teatteriesitykset Oulun kaupunginteatterissa näytelmässä Rautatie ja kirjallinen osuus on tämä raportti katseen käytöstä teatteritulkkauksien aikana. Valmistelimme tulkkauksen suomalaisella viittomakielellä Juhani Ahon Rautatie-romaaniin perustavaan näytelmäsovitukseen. Rautatie sai ensi-iltansa Oulun kaupunginteatterin suurella näyttämöllä 2. syyskuuta 2017 ja oli alkuvuoteen 2018 asti teatterin ohjelmistossa. Opinnäytetyömme tiimoilta tulkkasimme näytelmän kaksi näytöstä talvella 2017-2018.

Vuosi 2017 oli Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlavuosi, ja merkkivuoden kunniaksi monipuolista ohjelmaa ja tapahtumia järjestettiin valtakunnallisesti (Valtionneuvoston kanslia 2017). Halusimme huomioida sadan vuoden itsenäisyyden jollain tavalla opinnäytetyössämme, joten Rautatie sopi suomalaisena merkkiteoksena loistavasti tulkkaukselle. Vaalien juhlavuoden arvoja, edistimme Oulun kaupunginteatterin saavutettavuutta ja yhdenvertaisuutta toteuttamalla tulkkauksen viittomakieliselle yleisölle. Suomen perustuslain 17 § velvoittaa julkista valtaa aktiivisiin toimenpiteisiin, joilla turvataan viittomakielisten mahdollisuudet käyttää omaa kieltään ja kehittää omaa kulttuuriaan, ja näin ollen sekä taide- että kulttuuripalvelut tulisivat olla jokaisen saavutettavissa (Anttila & Wallvik 2005, 7).

Opinnäytetyömme tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia erilaisia tehtäviä katseella on viittomakielelle tulkatussa teatteriesityksessä?
2. Kuinka viittomakielen tulkki voi hyödyntää katsetta teatteritulkkauksen aikana?

Valitsimme tutkimusaiheeksemme katseen käytön, sillä se vaikutti mielenkiintoiselta ja tarpeelliselta aiheelta tutkia. Katseen käyttö viittomakielisessä teatteritulkkauksessa on vielä toistaiseksi vähän tutkittu aihe, eikä siitä ole aiempia opinnäytetöitä. Päätimme tarkastella katsetta koko tulkkausprojektimme ajan, niin teatteritulkkaukseen valmistautumisesta itse tulkkaukseen. Tulkkaukseen valmistautumisen aikana pidimme oppimispäiväkirjaa katseen käytön ratkaisuista ja tulkatut näytökset videoitiin myöhempää analysointia varten.

Katseen käytön tutkimuksen aikana huomasimme katseella olevan teatteritulkkauksessa useita eri tehtäviä, joita viittomakielen tulkit voivat hyödyntää tulkatessaan teatteriesityksiä. Olemme tässä raportissa tarkastelleet katsetta niin viittomakielen kielopin kuin sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Olemme jakaneet tuloksemme kolmeen suurempaan teemaan, jotka olemme nimenneet tässä opinnäytetyössä ohjaavaksi katseeksi, vuorovaikutukselliseksi katseeksi ja kertovaksi katseeksi.

Opinnäytetyömme raportti on tarkoitettu viittomakielen tulkeille, viittomakielen tulkkiopiskelijoille sekä kaikille muille aiheesta kiinnostuneille. Raportista on myös hyötyä

tilaajallemme, mikäli jatkossa Oulun kaupunginteatteriin tuotetaan viittomakielen tulkkausta joko opinnäytetöiden tai ammattitulkkiensa toimesta. Raportti koostuu siten, että esittelemme ensin luvussa 2 viittomakielisen teatteritulkkauksen teoriaa kääntämisen ja tulkkauksen näkökulmasta, sillä hyödynnämme tätä tietoperustaa myöhemmissä luvuissa. Luvussa 3 kerromme, kuinka aloimme työstää opinnäytetyöämme ja kuinka toteutimme tulkkaukset Oulun kaupunginteatterissa. Seuraavaksi luvussa 4 esittelemme tietoperustaa katseesta vuorovaikutuksen tekijänä ja kuinka katse ilmenee viittomakielissä. Käsitlemme ja analysoimme tuloksia katseen käytöstä viittomakielelle tuottamassamme teatteritulkkauksessa luvussa 5.

2 KÄÄNTÄMINEN, TULKKAUS JA TEATTERITULKKAUS

Tässä luvussa esittelemme teatteritulkkauksen teoriaa. Avaamme kääntämisen ja tulkkauksen yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia alaluvussa 2.1, sillä teatteritulkkaus ei ole käsitteenä täysin yksiselitteinen. Alaluvussa 2.2 keskitymme teatteritulkkauksen tietoperustaan ja kerromme teatteritulkkauksesta viittomakielen tulkin näkökulmasta.

Nimestään huolimatta teatteritulkkaus ei vastaa määritelmältään täysin tulkkausta, sillä tulkeilla on ennen tulkkausta tiedossa esityksen sisältö ja heillä on ollut aikaa valmistautua tulkkaukseen ja miettiä tulkkausratkaisuja ennakkoon. Teatteritulkkaus ei kuitenkaan vastaa täysin kääntämistäkään. Viittominen tapahtuu reaaliajassa, eikä sen aikana tehtyihin ratkaisuihin pystytä palaamaan. Viittomakielen tulkkaus teatterissa ei siis ole puhdasta tulkkausta, muttei myöskään kääntämistä. (Richardson 2017, 49.) Teatteritulkkauksen voi mieltää valmistelluksi tulkkaukseksi, sillä tulkilla on ollut aikaa perehtyä syvällisesti tulkkauksen materiaaliin ennen tulkkausta. Tällä tavoin valmisteltu tulkkaus on lähempänä käännöstä kuin suora tulkkaus. (Roslöf & Veitonen 2006a, 165.)

Teatteritulkkauksessa tapahtuvalle käännöskäytännölle ei ole selkeää teoreettista perustaa (Richardson 2017, 49). Tästä syystä johtuen koemme, että on olennaista kertoa myös kääntämisestä tulkkauksen rinnalla. Kun valmistauduimme tulkkaukseen, teimme käännöstyötä, jossa jouduimme ottamaan huomioon myös kulttuu-

rien välisen kääntämisen ja ratkaisut katseen käytössä. Emme olisi voineet tehdä tarkkoja tulkkausratkaisuja katseella, mikäli emme olisi valmistautumisvaiheessa tehneet lainkaan kääntämistä.

2.1 Viittomakielen kääntäminen ja tulkkaus

Viittomakielen tulkkauksessa tulkataan informaatiota kahden kommunikaatiojärjestelmän välillä; auditiivisen eli kuuloaistiin perustavan ja visuaalisen eli näköaistiin perustavan (Isolahti 2015, 199). Simultaanitulkkausta voidaan toteuttaa suorana tai valmisteltuna tulkkauksena. Suorassa tulkkauksessa tulkilla on yleensä tiedossa vain tulkkauksen aihe. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei tulkki olisi lainkaan harjoitellut tai valmistautunut tulkkaukseen, vaan valmistautuminen tapahtuu tiedonhankinnalla ja sanaston kartoittamisella kyseisestä aiheesta. Valmisteltuja tulkkauksia ovat taas esimerkiksi kirkolliset toimitukset ja teatteritulkkaus, joissa tulkki on saanut etukäteen tilaisuuden materiaalit ja aikaa perehtyä niihin. (Roslöf & Veitonen 2006a, 165.)

Tulkin on työssään hallittava vähintään kaksi kieltä ja kielitaidon lisäksi tulkilla tulee olla hyvä kulttuurituntemus tulkattavien kielten kulttuurien välillä. Kääntämisen yhteydessä käsite ”kulttuuri” kattaa laajan kirjon: siihen kuuluu sekä taide että tiede, mutta myös yhteiskunnan tavat, näkemykset ja takeet. Asiatietoa välittäessä kahden kulttuurin välillä tulkin tulee olla tietoinen lähde- ja kohdekielen kulttuurien suhteista toisiinsa ja kuinka hyvin kohderyhmän voi olettaa tuntevan lähdekulttuurin. (Sunnari 2006, 28.)

Keskeisten tapojen tiedostaminen viittomakielisten kuurojen kulttuurissa auttaa tulkkia itse tulkkaus- ja käännöstilanteissa. Viittomakielisessä kulttuurissa on omia piirteitä ja tapoja, jotka ovat esimerkiksi vahvasti kytköksissä kielen visuaalisuuteen. (Roslöf & Veitonen 2006b, 108.) Teatteritulkkausta työstäessämme kiinnitimme erityisesti huomiota viittomakielen visuaalisuuteen ja korostimme katseen merkitystä käännösvalinnoissamme, sillä olimme valinneet sen tutkimusaiheeksemme opinnäytetyösämme.

Vaikka kääntäminen ja tulkkaus ovat kaksi eri asiaa, nykypäivänä näkemys tulkkauksesta on laajempi ja raja kääntämisen ja tulkkauksen välillä on hälventynyt. Tulkkauksen ja kääntämisen suurimpana eroavaisuutena voidaan pitää sitä, että tulkki tulkaa reaaliajassa ja rajoitetun ajan, kun taas kääntäjä voi käyttää käännöksen tuottamiseen enemmän aikaa. (Isolahti 2015, 199.)

Viittomakielen tulkkauksessa käytetty aika on rajallista, eikä tulketta yleensä voi korjata tai toistaa. Kääntäjällä ei usein ole käännöksen tuottamisessa aikapainetta, vaan käännösprosessin voi tarvittaessa keskeyttää ja palata työhön uudelleen myöhemmin. Käännöstä voi hioa ja muuttaa useita kertoja ja epäselvien kohtien tutkimiseen ja tarvittavan lisätiedon hankkimiseen on aikaa, kun taas tulkkauksessa viestin kuunteleminen, ymmärtäminen ja tuottaminen kohdekielellä tapahtuu lyhyessä ajassa, sekunneista enintään minuutteihin. Eroa on selitetty pitkään myös niin sanotulla korvaavuuden periaatteella: kääntäjällä on mahdollisuus korjata ja muokata käännöstä haluttuun muotoon, kun taas tulkkaus on kertasuoritus reaaliajassa, jota ei voida korjata. (Isolahti 2015, 199; Roslöf & Veitonen 2006b, 109.)

Jokaisella kielellä on ympäröivän ympäristön ja kulttuurin muovaama rakenteensa ja sanastonsa. Jo pelkät kieliopilliset rakenteet voivat ilmaista merkityksiä, jotka ovat kielen käyttäjille niin hyvin sisäistettyjä ja itsestään selviä, ettei niitä aina tule edes ajatelleeksi. Käännöstä tehdessään kääntäjä pyrkii välittämään lähdetekstin asiasisältöineen ja tarkoituksineen toiselle kielelle mukaillen tässä vakiintuneita kielenrakenteita. (Hiirikoski 2006, 37.) Lähdetekstiin voi kuitenkin liittyä käsitteitä ja rakenteita, joille ei ole vastiketta kohdekielessä tai eivät sellaisenaan toimi hyvin käännettyssä muodossa. Tällöin niitä voidaan muokata ja sopeuttaa vastaanottajien kulttuuri- ja kieliympäristöön sopivaksi. (Sunnari 2006, 28.)

2.2 Teatteritulkkaus viittomakielen tulkin näkökulmasta

Teatteritulkkaus on laaja käsite ja tulkille haastava tilaus. Se vaatii aikaa ja keskittymistä tilauksen vastaanottamisesta viimeisiin aplodeihin saakka. Tulkilta vaaditaan perustavanlaatuisesti hyvää kielitaitoa ja analysointitaitoja, kunnioitusta ja luovuutta esiintymistä kohtaan sekä erinomaista fyysistä ja henkistä kestävyyttä. Teatteritulk-

kaukseen vaaditaan osaamista tulkkauksen lisäksi myös kielen sisäisestä kääntämisestä. (Gebron 2000, 10; Richardson 2017, 49.)

Teatteritulkkauksessa viittomakielen tulkki tulkkaa reaaliaikaisesti teatteriesitystä viittoen katsojille esityksen vuorosanat sekä muuta mahdollista äänimaailmaa. Koska viitottuja ilmaisuja on olemassa monia, kuten suomalainen viittomakieli, suomenruotsalainen viittomakieli ja viitottu puhe, tulkkausmuoto valitaan käyttäjäryhmän perusteella. Tulkkaus voidaan myös tuottaa viittomakielestä puheeksi, mikäli kyseessä on viittomakielinen teatteriesitys tai lavalla on viittomakielisiä näyttelijöitä. (Linnapuomi, Paqvalén, Salovaara & Turpeinen 2013, 13.)

Teatteritulkkausta ei välttämättä toteuteta ainoastaan viittomakielellä, vaan myös kirjoitustulkkauksena (Enqvist 2011). Kirjoitustulkkaus teatterissa toimii tilapäisenä ratkaisuna, sillä kaikille tarjottavaa kielen sisäistä tekstitystä on Suomessa toistaiseksi tarjolla vielä vähän. Suomessa näyttämötaiteiden tekstittäminen on tunnetuinta oopperoissa tai vierailevissa ulkomaalaisissa puheteatteriesityksissä. (Hirvonen & Tiittula 2015, 263.)

Vuorosanojen lisäksi tulkin tehtävä on välittää esityksen äänimaailmaa yleisölle. Kuulevat harvoin tulevat ajatelleeksi, kuinka paljon informaatiota ainoastaan ääni sisältää. Äänen perusteella voi tietää, kuka puhuu ja milloin puhuja vaihtuu. (Hirvonen & Tiittula 2015, 255.) Teatteritulkkaus toteutetaan yleensä paritulkkauksena, jotta tulkit pystyvät vuorottelemaan ja mahdollisesti jakamaan ”rooleja” keskenään (Linnapuomi ym. 2013, 13). Paritulkkaukseksi kutsutaan tulkkausmenetelmää, jossa kaksi tulkkia yleensä vuorottelevat tulkkauksen aikana aktiivitulkkausvuoron ja tukivuoron välillä. Molemmat tulkit voivat myös olla aktiivitulkkeja kiireisissä keskustelutilanteissa. (Suomen Viittomakielen Tulkit ry 2013.) Paritulkkauksena tuotetussa teatteritulkkauksessa molemmat tulkit voivat tulkata aktiivisesti, ja tällä tavoin voidaan esimerkiksi ilmaista puheenvuorot ja eri puhujat.

Teatteriesityksen äänimaailma voi kattaa vuorosanojen lisäksi myös musiikkia, laulua ja muita ympäristöstä kuuluvia ääniä, joilla mahdollisesti on olennainen merkitys tapahtumien kululle ja siten niiden ymmärtämiselle (Hirvonen & Tiittula 2015, 255-256). Ääniä tulkatessa viittomakielelle tulee tulkin miettiä kulttuurien välisiä suhteita ja mitä

kyseinen ääni merkitsee kohdekulttuurissa. Näissä asioissa tulkilta vaaditaan tietoisuutta kääntämisestä kulttuurien välillä. (Richardson 2017, 50.)

Myös pelkästä puheäänestä voi päätellä monia asioita, kuten puhujan tunnetiloja tai sitä, miten puhuja suhtautuu puhekumppaniinsa tai sanomaansa (Hirvonen & Tiittula 2015, 255). Puheesta voi käydä ilmi puhujan takeltelu, naurahdukset, huutaminen ja kuiskaaminen, poikkeava intonaatio tai erilainen aksentti, joka paljastaa henkilöstä jotain uutta. Nämä on visualisoitava henkilölle, joka ei kuule ääntä. (mt. 255; Richardson 2017, 50.)

Tulkki on jatkuvasti esillä teatteritulkkauksessa ja näin ollen se on tulkkaustoimeksiantona ainutlaatuinen. Kuka tahansa, joka on osallisena esityksessä yleisön edessä, on taiteilija, näyttelijä tai esiintyjä. Tulkin on viittovana esiintyjänä sisäistettävä, ymmärrettävä ja työstettävä esityksen ohjaajan ja muiden teatteriesiintyjien määrittelemään visiota. Täten teatteritulkkaus ei ole ainoastaan tulkkaustoimeksianto, vaan enemmänkin taustatietoa, aikaa ja valmistautumista vaativa esiintyminen. (Gebron 2000, 5.)

3 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

Tässä luvussa kerromme tarkemmin opinnäytetyömme taustoista. Opinnäytetyömme koostuu produktista sekä kirjallisesta osuudesta. Produktimme oli toteuttaa viittomakielinen valmisteltu tulkkaus Rautatie-näytelmän kahteen näytökseen talvella 2017-2018. Tulkkauksiin valmistautumisesta ja tulkkauksen toteuttamisesta kerromme enemmän alaluvuissa 2.1 ja 2.2. Kirjallinen osuus on raportti, joka sisältää tulokset ja analyysin tutkimuskysymyksistä katseen käytöstä teatteritulkkausksemme aikana. Käsittelemme tuloksia katseen käytöstä luvussa 5.

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö. Toiminnallisella opinnäytetyöllä tarkoitetaan ammattikorkeakoulun opinnäytetyömallia, joka voidaan toteuttaa esimerkiksi tuottamalla ammatilliseen käytäntöön tarkoitettu ohjeistus, kohderyhmälle suunnattu materiaali tai tapahtuma. Tärkeää toiminnallisessa opinnäytetyössä on käytän-

nön toteutuksen ja raportoinnin yhdistäminen ja myös osoitus työelämälähtöisyydestä, käytännönläheisyydestä, tutkimuksellista asenteesta sekä tietojen ja taitojen hallinnasta. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9-10.) Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotetaan aina jokin toiminnallinen osuus eli produkti ja kirjallinen osuus eli raportti (mt. 51).

Saimme idean tehdä toiminnallisen opinnäytetyön teatterille omasta kokemuksestamme. Kävimme talvella 2016 katsomassa Kun kyyhkysen katosivat –näytöksen tulkittuna Kuopion kaupunginteatterissa, mistä ajatus teatteritulkkauksesta osana opinnäytetyötä lähti liikkeelle. Halusimme tehdä opinnäytetyön, jonka valmisteleminen vaadittaisiin aikaa sekä luovuutta ja joka liittyisi jollain tavalla taiteeseen tai kulttuuriin. Tämän takia teatteritulkkaus sopi meidän ajatukseemme opinnäytetyön produktista. Tutkimusaiheeksi valitsimme katseen, sillä katseen käytöstä viittomakielisessä teatteritulkkauksessa ei vielä toistaiseksi löydy paljoa tutkimustietoa.

Opinnäytetyömme työstö alkoi keväällä 2017, jolloin saimme vastauksen yhteistyöhalukkuudesta Oulun kaupunginteatterilta. Yhteyshenkilönämme ja työelämäohjaajanamme toimi Anna Maria Luonuansuu. Oulun kaupunginteatteri on Pohjois-Suomen suurin ammattiteatteri, joka on toiminut vuodesta 1931 alkaen. Teatterissa tuotetaan puhenäytelmien lisäksi oopperaa ja muuta musiikkiteatteria sekä uusia kotimaisia ja ulkomaisia kantaesityksiä. (Oulun teatteri 2018.) Tulkattavaksi näytelmäksi valikoitui syksyllä 2017 ensi-iltansa saanut sovitus Juhani Ahon Rautatie-romaanista.

3.1 Valmistautuminen teatteritulkkaukseen

Juhani Ahon (1884) Rautatie on kertomus siitä, kuinka korvenperäläisen maalaispariskunnan maailma mullistuu naapuripitäjään rakennetun rautatien myötä. Matin ja Liisan on vaikea uskoa ennenkuulumattoman vekottimen olemassaoloon, joten heidän on lähdettävä taipaleelle asiaa tutkimaan. Juorujen ja ennako-oletusten saattelemana he lähtevät kohti Lapinlahden asemaa, jonne höyrymasiina saapuu. Luettuamme Ahon teoksen, käsitimme sen olevan kertomus siitä, kuinka maailma muuttuu ja kuinka ihmiset eivät aina pysty seuraamaan kehitystä yhtä nopeasti. Rautatie on tarina, jossa tuodaan ilmi yksinkertaisen ihmisen kokemuksia, kun hänen maailman-

sa kääntyy pääläelleen. Tarina käsittelee sivussa myös vanhan suomalaisen yhteiskunnan rakenteita ja hierarkioita.

Valmistautuminen teatteritulkkaukseen alkaa näytelmän tekstiin tutustumalla (Enqvist 2011). Tavoittaakseen mahdollisimman hyvän lopputuloksen tulkkauksessa, tulkin on valmistauduttava tehtävänsä huolellisesti ja ajoissa. Tulkin työn tavoitteena on välittää viesti ja edistää kielellistä tasa-arvoa. Tämän toteuttaakseen tulkin on valmistauduttava toimeksiantoon esimerkiksi perehtymällä tilanteen sanastoon ja ymmärrettävä tilanteessa vallitsevat roolit ja hierarkiat. (Tulkkitöimikunnan yhteistyöryhmä 2015.) Me aloitimme tulkkaukseen valmistautumisen kesällä 2017, jolloin luimme Ahon alkuperäisteoksen sekä näytelmäsovituksen käsikirjoituksen, jonka olimme saaneet teatterilta piakkoin tilaajapalaverin jälkeen toukokuussa 2017. Katsoimme myös Kari Franckin (1973) ohjaaman suomalaisen televisioelokuvan Rautatie, joka perustuu Ahon romaaniin. Teoksien pohjalta loimme itsellemme kuvan näytelmän kulusta ja miljööstä, jonka mukaan aloimme työstää käännösratkaisuja vuorosanoista. Tutustumalla alkuperäisteokseen ja elokuvasovitukseen, saimme myös vastauksia näytelmässä käytettäviin vanhahkoihin ilmaisuihin ja murreanoihin, joiden tarkoitusta emme tienneet entuudestaan.

Pääsimme seuraamaan Rautatie-näytelmän kenraaliharjoituksia, jolloin saimme myös lopullisen version käsikirjoituksesta elokuussa 2017. Kuluvaan syksyn aikana kävimme teatterissa seuraamassa muutaman kerran näytelmän kokonaisuudessaan ja tarkastelimme näytelmän visuaalisia sekä auditiivisia elementtejä, joiden pohjalta lähdimme muodostamaan tulkkausratkaisuja, katseen käyttöä sekä katseella paikan-tamista. Keskustelimme syksyn aikana teatteria tulkanneiden tulkkiensa kanssa heidän kokemuksistaan ja juttelimme Rautatien ohjaajan Heta Haanpään kanssa saadaksemme enemmän tietoa hänen visiostaan näytelmästä.

Tulkkiensa ja teatterin välinen yhteistyö on yksi oleellinen tekijä tulkkaukseen valmistautuessa (Gebron 2000, 10). Myös tulkkiparien on tultava toimeen keskenään, sillä tulkkauksen valmistelun ja tuottamiseen kuluu paljon aikaa (Napier, McKee & Goswell 2010, 138). Teatteritulkkaukseen valmistautuessa on aina parempi mitä pidempään tulkilla on ollut mahdollisuus seurata esityksen valmistumista tai nähdä valmis-tunut esitys etukäteen ennen tulkkausta. Parhaimmillaan tulkki on mukana koko tuo-

tantoprosessin ajan. Tällöin tulkkaus voi rakentua onnistuneemmaksi ja tulkki pystyy reagoimaan nopeammin esityksen aikana ilmeneviin mahdollisiin muutoksiin. (Enqvist 2011; Wallvik 2005, 88.)

Näytelmän käsikirjoituksessa on yhteensä 11 nimettyä roolihahmoa sekä taustahahmot. Teimme ratkaisun jakaa roolit puoliksi meidän kahden kesken, jotta pystyimme vuorottelemaan tulkkauksen aikana puheenvuorojen mukaan. Kävimme itsenäisesti roolihahmojemme vuorosanoja läpi miettien niille viittomakielisiä käännöksiä. Pohdimme myös yhdessä joitakin ratkaisuja suomen kielestä suomalaiselle viittomakielelle. Kävimme myöhemmin käsikirjoituksen kohtausta kohtaukselta läpi yhdessä ehdotellen toisillemme viittomavalintoja ja sopien käytettäviä ratkaisuja. Pidimme samalla oppimispäiväkirjaa prosessin kulusta. Tulkkaukseen valmistautuminen parin kanssa, toimiva yhteistyö tulkkauksen aikana sekä reflektointi ja vertaisarviointi tilanteen jälkeen parhaimmillaan parantavat tulkkauksen laatua (Laine 2006, 162).

Saimme teatterilta tallenteen Rautatie-näytelmän ensi-illasta, jonka pohjalta aloimme harjoitella tulkkausta. Saimme tallenteesta realistisen kuvan näytelmän vakiintuneesta rakenteesta ja dialogin nopeudesta. Tallenteen perusteella pystyimme tekemään tulkkausratkaisuja roolinvaihdon, viittomien paikannuksien ja katseen käytön kannalta.

Valmistautumisen aikana teimme päätöksiä käyttää katsetta roolinvaihdossa sekä viittomien paikannuksessa. Viittomakielissä roolinvaihdolla tarkoitetaan sitä, kun viittoja ottaa jonkun kertomansa hahmon näkökulman viittomiseensa. Viittoja voi tällä tavoin ilmaista kyseisen hahmon ajatuksia tai tuntemuksia. Roolinvaihto toteutetaan yleensä pienellä muutoksella kehon asennossa, katseessa, eri pään asennolla ja/tai kasvojen ilmeellä. Eri hahmoja voi olla useita, joten roolinvaihdon kautta viittoja pystyy vuorottelemaan eri hahmojen välillä. (Emmorey 2000, 328.) Viittomien paikannuksella tarkoitetaan viittotuissa kielissä viittomien tuottamista tiettyyn paikkaan viittomatilassa. Viittomat voidaan paikantaa joko viittojan edessä olevaa tilaan tai viittojan keholle. Viittomien paikannuksella voidaan sitoa viittomia tiettyihin paikkoihin, jotta asiaan voi viitata myöhemmin keskustelun aikana. Mikäli asiaan ei olla palaamassa myöhemmin, paikkaa ei sidota yksittäiselle viittomalle tai asialle. (Jäntti 2005, 26.)

Viittoessa asioiden paikantaminen viittomatilaan onnistuu myös katseella. Soikkeli (1996, 5-6) on tutkinut katseella paikantamista suomalaisessa viittomakielessä. Hän jakaa viittomatilaan paikantamisen kolmeen osaan:

1. Katseella voidaan paikantaa viittoman jälkeen. Tällöin viittoja tuottaa viittoman neutraalitulassa, sitten paikantaa tarkoitteen katseella viittomatilaan. Käytännössä kyseiset toiminnot tapahtuvat samanaikaisesti.
2. Katseella voidaan varata paikka ennen viittomaa. Viittoja varaa viittoessaan ensin paikan viittomatilasta katseella ja paikantaa sitten tarkoitteen viittomalla tai osoittamalla kyseiselle paikalle.
3. Paikantaminen onnistuu myös samanaikaisesti viittoman kanssa. Tuottaessaan viittoman tai osoituksen haluamalleen paikalle viittomatilassa, viittoja voi katsoa samanaikaisesti samaan paikkaan niin, että katse on viittomassa koko sen tuottamisen ajan. Katsella paikantaminen katseella on kuitenkin eri asia kuin viittomiin katsominen nopeasti ohimennen.

Asioiden paikantaminen viittomatilaan on yleisempää epämuodollisissa kuin muodollisissa tilanteissa (Rissanen 1985, 103). Koska toteutimme teatteritulkkauksemme paritulkkauksena viittoen dialogia roolihahmojen välillä keskenämme, käytimme paljon katseella paikantamista ja hyödynsimme katsetta myös roolinvaihdossa. Kohtauksissa, jossa keskusteluun osallistui enemmän kuin kaksi henkilöä, ratkaisimme puhujien muuttumisen roolinvaihdon avulla. Valmistautumisvaiheessa testasimme, millainen jako roolien suhteen onnistui parhaiten, ettei tulkkauksen aikana tapahtuisi pitkää kohtausta, jolloin vain toinen meistä olisi viittonut ja toinen seurannut vierestä. Pylimme kuitenkin pitämään samat tulkattavat roolihahmot koko näytelmän ajan, joten välillä vain toinen meistä päätyi tulkkaamaan lyhyempää dialogia yksinään.

Saamamme tallenteen ja syksyn aikana seuraamiemme esitysten väliltä löytyi muutamia eroavaisuuksia. Teatteritulkkaukseen valmistautumisessa korostuu erityisesti teatteriesityksen ainutlaatuisuuden kaksijakoisuus: esitystä on harjoiteltu huolella pitkään, mutta toisaalta sen aikana voi tapahtua arvaamattomia asioita (Enqvist 2011; Gebron 2000, 113). Tulkin on muistettava ottaa huomioon, että näyttämötaiteissa teos elää jokaisessa esityksessä (Hirvonen & Tiittula 2015, 269). Vaikka olimme tulkkiparina valmistautuneet teatteriesityksiin huolella, emme voineet välttyä esityksessä

ilmenneiltä muutoksilta. Olimme harjoitelleet esitystä käsikirjoituksen ja saamamme tallenteen avulla, mutta tulkattujen näytöksien aikana tapahtui pidempiä taukoja dialogissa ja muita pieniä yllätyksiä, jotka vaikuttivat tulkkaukseemme.

3.2 Teatteritulkkauksemme Oulun kaupunginteatterissa

Tulkatut näytökset esitettiin Oulun kaupunginteatterissa 7. joulukuuta 2017 sekä 4. tammikuuta 2018. Näytökset esitettiin teatterin suurella näyttämöllä ja ne kestivät noin kaksi tuntia. Tulkattavien näytösten ajankohta sovittiin yhdessä opinnäytetyön tilaajan kanssa syksyllä 2017. Kuvasimme lyhyen mainosvideon viittomakielellä, jonka jaoimme Oulun Kuurojen Yhdistykselle. Viitotussa videossa toivotimme viittomakieliset katsojat tervetulleiksi teatteriin seuraamaan tulkattuja näytöksiä. Linkki mainosvideoon löytyy Liitteet-osiosta (Liite 1).

Tulkkien sijoittumiselle teatterissa on useampia eri vaihtoehtoja. Yleisin teatteritulkkauksen esiintymismuoto on, että tulkki tai tulkkipari ovat sijoittuneet näyttämön ulko-reunalle tai sen eteen. Vaihtoehtoisesti tulkeille voidaan antaa käyttöön lavalta tietyt alueet, joita he voivat hyödyntää näytöksen aikana. Ehkä harvinaisin vaihtoehto on varjotulkkkaus, jolloin tulkki seuraa näyttelijää varjon tavoin. Varjotulkkkaus on vaativaa ja siihen vaaditaan, että tulkki on ollut mukana useissa harjoituksissa ja oppinut kaiken, mitä näyttämöllä tapahtuu esityksen aikana. (Gebron 2000, 19-26; Humphrey & Alcorn 2007, 365-368.) Ottaen huomioon suuren näyttämön tilaratkaisut ja teatterin aiemmat kokemukset viittomakielen tulkeista, päätimme sijoittua tulkkauksen ajaksi seisomaan lavan vasemmalle reunalle yleisöstä päin katsottuna.

Tulkin on osattava käsitellä henkisiä, fyysisiä ja teknisiä asioita teatteritulkkauksen aikana. Hermostuneisuuden ja pelon tunteminen tulkkauksen aikana ovat hyvinkin yleisiä tuntemuksia. (Gebron 2000, 114.) Jännittäminen alkoi meidän tapaukssamme vasta ottaessamme tulkkauspaikkamme lavan reunalta ja nähdessämme yleisön. Niin sanottu *spotlight effect* saa esiintyjät ajattelemaan, kuinka muut ihmiset katsovat esitystä arvostellen (Gilovich, Husted Medvec & Savitsky 2000, 1). Ajatus muiden arvostelevista katseista hermostutti meitä ja edessä oleva tulkkkaus jännitti. Alkujännityksestä selvisimme kuitenkin melko nopeasti.

Mietimme etukäteen perusteellisesti fyysisiä tekijöitä, kuten jaksamista ja kestävyyttä sekä valmistautuessa että tulkkauksen aikana. Vietimme molemmat kaksituntiset tulkkaukset seisten, välissä ainoastaan 20 minuutin venyttelytauko. Gebronin (2000, 114) suositusten mukaan huolehdimme lihaskunnosta ja jaksamisesta venyttelemällä, lämmittelemällä sekä syömällä hyvin ennen tulkkausta.

Teknisiä asioita hoidimme yhteistyössä Oulun kaupunginteatterin henkilökunnan kanssa. Heidän kanssaan neuvottelimme tulkkauspaikasta sekä valaistuksesta ja muista käytännön tekijöistä. Valaistus toteutettiin siten, että meihin oli kohdistettu valo koko näytelmän ajan. Tämä todettiin näytelmän ja tulkkauksen kannalta kaikkien sopivammiksi ja helpoimmaksi ratkaisuksi, sillä tulkkausta ei oltu valmisteltu näytelmän harjoituksissa. Tammikuussa tehdyn tulkkauksen aikana valosuunnittelun vastaava osasi myös ennakoida, milloin valoa voidaan himmentää tarpeen mukaan hiljaisissa kohtauksissa.

Rautatie oli mielestämme tulkattavana näytelmänä haastava, sillä tulkkauksen näkökulmasta näytelmä oli monitasoinen. Näytelmän kulku ja tekijät eivät aina tulleet ilmi lavasteista tai dialogista, vaan jäivät katsojan pääteltäviksi. Tämän takia jouduimme kiinnittämään erityisesti huomiota tulkkausratkaisuihimme ja valmistautumaan siten, että tulkkauksemme antaa viittomakieliselle katsojalle saman informaation, minkä kuulevakin katsoja saa. Toisaalta näytelmäsovitus oli paikoittain hyvin visuaalinen ja sisälsi kohtauksia, joissa ei ollut lainkaan tulkattavaa dialogia.

Rautatien näytelmäsovitus oli monitaiteellinen teos, jossa tanssilla ja musiikilla oli merkittävä osuus. Näyttämöllä nähtiin muun muassa karjalaisia tansseja, sottiiseja, polskaa ja nykytanssia. (Oulun kaupunginteatteri 2017, 6-7.) Luovuimme näissä kohtauksissa tietyistä tulkkauksen muodoista, kuten ääniefektien ilmi tuomisesta, jotta huomio ei kiinnittyisi tanssin sijaan tulkkaukseen. Jätimme ääniefektien tulkaamisen myös muissa kohtauksissa, joissa koimme lavalla tapahtuvan visuaalisen informaation olevan tärkeämpää kuin äänimaailman kuvailu. Perustelimme valintojamme sillä, että uskoimme niiden myötävaikuttavan tulkkausta, tunnelman ylläpitämistä sekä katsojien omaa havainnointikykyä.

Vaikka olimme teatteritulkkauksen jälkeen helpottuneita, tunsimme myös hieman paineita ja häpeää. Tämän olemme tunnistaneeet olevan yleistä tulkkausalalla. Tulkki-
na itse huomaa helpommin omat virheensä ja tulkkausprosessissa ilmenevät ongel-
mat, mutta tulkkausta on silti jatkettava ja antaa tilanteen purkautua itsestään myö-
hemmin (Gebron 2000, 110; Wallvik 2005, 88).

Tulkattuja näytöksiä saapui seuraamaan Oulun seudun viittomakielen tulkkeja ja
mainosvideomme tavoittamina myös kuuroja viittomakielisiä. Saimme kuulla tulkka-
uksien jälkeen, että myös osa kuulevista katsojista oli seurannut tulkkausta ja kiin-
nostunut aiheesta. Viittomakielinen tulkkaus kiehtoi myös näyttelijöitä ja saimme kii-
tokset tilaajaltamme tulkkauksista. Koimme, että tavoitteemme edistää tilaajamme
saavutettavuutta toteutui pienissä määrin, sillä tulkkauksiemme myötä paikalle saa-
pui viittomakielisiä asiakkaita, joille tulkkaus oli edellytys informaation saavuttami-
seen.

4 KATSE OSANA VUOROVAIKUTUSTA JA KIELIOPPIA

Tässä luvussa käsittelemme katsetta osana vuorovaikutusta ja viittomakieltä. Alalu-
vussa 4.1 kerromme enemmän katseesta sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa ja
luvussa 4.2 keskitymme tarkemmin katseen kieliopillisiin tehtäviin viittomakielissä.
Katse on voimakas tekijä niin biologian kuin sosiaalisen kanssakäymisen näkökul-
masta. Etenkin viittomakielisessä ympäristössä katse on olennainen osa vuorovaiku-
tusta kielen visuaalisuuden vuoksi (Thompson 2006, 2). Koska tutkimuskohteemme
tulkkauksistamme on katseen käyttö, avaamme tietoa katseesta ennen tuloksiemme
esittelyä.

Katseen ja katsekontaktin edellytys ovat näkevät silmät. Ihmisen silmien verkkokal-
von rakenteen ansioista silmä pystyy erottelemaan tarkasti yksityiskohtia tietyssä
kohdassa verkkokalvoa, niin sanotulla tarkan näön alueella. Tarkan näköhavainnon
mahdollistamiseksi kohteesta tulevan valon tulee osua tähän kohtaan verkkokalvoa.
Muista kädellisestä poiketen, ihmisten silmät ovat venyneet vaakasuuntaisesti ja sil-
mänvalkuaisen koko on suurempi. Näin ollen silmän tummasävyinen värikalvo eli iiris

erottuu valkuaisesta paremmin. Näiden biologisten edellytysten myötä ihminen kykenee havaitsemaan, minne toisten ihmisten katse ja tarkkaavaisuus ovat suuntautuneet. (Hietanen 2016, 28.)

Ihmisen henkilökohtaiset kokemukset ja arvioinnit vaikuttavat tämän käyttäytymiseen ja katsekontaktiin. Katseen suuntaaminen, sen pituus sekä intensiivisyys ovat kuitenkin yksilöllisiä tekijöitä, jotka riippuvat aina katsojasta. (Hietanen 2016, 35.) Esimerkiksi autismin kirjoon kuuluvilla henkilöillä katsekontakti virittää keskushermostoa epämiellyttävällä tavalla, jonka takia muun muassa silmiin katsomista vältetään (Kylläinen 2016, 18).

4.1 Katse sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

Katseella ja katsekontaktilla on merkittävä rooli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sen tehtäviä on tutkittu sosiaalipsykologiassa jo pitkään. Tutkimukset ovat osoittaneet, että katseella ja sen suunnalla on useita eri tehtäviä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Suoralla katsekontaktilla voi kiinnittää toisen huomion, kun taas poiskäännetty katse voi viestiä, ettei katsoja ole enää kiinnostunut. (Chen 2018, 14.) Katseen kautta ja sen suunnalla voi ilmaista tuntemuksia, aikomuksia ja sosiaalista käyttäytymistä. (mt., 14; Ruusuvuori 2016, 61). Katseen suunta ja merkitys eroavat myös kulttuureittain. Länsimaissa silmiin katsominen koetaan kohteliaana eleenä, kun taas Lähi-idän kulttuureissa katsekontakti esimerkiksi eri sukupuolten välillä on vähäisempää. (Hietanen 2016, 28.)

Katse on sanattoman viestinnän muoto, joka mahdollistaa vuorovaikutuksen. Sen avulla pyritään toisen toiminnan ymmärtämiseen ja sen huomioon ottamiseen omassa toiminnassa (Kallio & Ruusuvuori 2011, 65). Keskusteluanalyttisissä tutkimuksissa katseelle on määritelty kolme tehtävää: osallistumisen säätely, puheenvuorojen vaihtuminen ja kohdentamisen säätely sekä itsenäisen sosiaalisen toiminnon muodostaminen (Ruusuvuori 2016, 52).

Osallistumisen säätelyllä tarkoitetaan, miten katseen avulla voidaan ilmaista toisille, onko valmis kohtaamiseen vai ei. (Ruusuvuori 2016, 52.) Keskustelun vuorottelua

voidaan säädellä katseen suunnalla: puheenvuoroa voi pyytää katseella ja sen voi luovuttaa oman vuoron lopussa toiselle katsekontaktilla. (Kallio & Ruusuvuori 2011, 65.) Katse voi toimia myös itsenäisenä sosiaalisena toimintona. Tuijottamisella tiettyyn kohtaan tai päin toista ilman puhuttelua koetaan merkityksellisenä tekona, joka aiheuttaa vastaamisen tarpeen. Vastaavasti poiskäännetty katse on itsenäinen toiminto vuorovaikutuksessa ja sillä voidaan viestiä esimerkiksi mielenkiinnon kohdentumista eri kohteeseen kuin keskustelukumppaniin. (Ruusuvuori 2016, 58-59.)

4.2 Katse viittomakielissä

Viittomien katsotaan koostuvan viidestä rakenneyksiköstä: käsimuodosta, paikasta, liikkeestä, orientaatiosta ja ei-manuaalisista artikulaattoreista (Jantunen 2003, 28). Ei-manuaalisilla tai non-manuaalisilla artikulaattoreilla tarkoitetaan viittomakielten elementtien tuottamista muilla ruumiinosilla kuin käsillä, tyypillisesti vartalon yläosalla, päällä tai kasvojen eri osilla. Katse on siis yksi viittomakielen ei-manuaalisista artikulaattoreista. Viittomakielistä löytyy laaja kirjo erilaisia ei-manuaalisia artikulaattoreita, joilla on tärkeitä toimintoja kielen kieliopin kannalta. (Herrmann & Steinbach 2013, 1; Mesch 2004, 16; Puupponen 2012, 14.)

Visuaalisen kommunikaatiojärjestelmän käyttö sekä rajoittaa kieltä paikoittain, mutta on myös muokannut sitä niin, että katseella voidaan ilmaista tiettyjä viittomakielen kieliopillisia rakenteita. Katseen käyttö viittomakielessä on rajoittunut täysin visuaaliseen kommunikaatiojärjestelmään. (Thompson 2006, 2; Thompson, Emmorey & Kluender 2006, 572.) Katse on välttämätön osa viittomakielen kielioppia (Kaneko & Mesch 2013, 372; Sutton-Spence & Woll 1999, 96).

Sutton-Spence ja Woll (1999, 94-96) ovat listanneet, että brittiläisessä viittomakielessä (British Sign Language, BSL) katseella on ainakin viisi tärkeää tehtävää:

1. Katse voi olla ainoa asia, joka erottaa viittomien merkitykset toisistaan. Esimerkiksi viittomat GOD ja BOSS ovat BSL:ssä minimaalipareja, jotka eroavat toisistaan ainoastaan katseen suunnalla.

2. Katseella voidaan paikantaa asioita viittomatilaan ja ilmaista tekijän tai asioiden liikettä.
3. Katseella voidaan ilmaista roolinvaihtoa.
4. Katse määrittelee, onko kyseessä kysymys vai retorinen kysymys. Jos viittoja kysyy jotain keskustelukumppaniltaan, hän katsoo tätä. Retorisessa kysymyksissä katse ei välttämättä ole keskustelukumppanissa.
5. Katseella voidaan ilmaista aikaa. Sivulle katsoessa viittoja ilmaisee yleensä menneisyyttä, suoraan eteenpäin tai alas tarkoittaa nykyhetkeä ja katse ylöspäin voi viitata tulevaisuuteen. Tällainen katseen käyttö voi olla lievää, eivätkä viittomakieltä taitamattomat usein edes huomaa sitä.

Viittoessa katse kohdistuu usein keskustelukumppaniin. Eläytyessään viittomiseen viittojan katse toisaalta voi seurata automaattisesti osoituksia ja viittomia. Katseella kohdistamisella voi näin olla jotain erityistä merkitystä. (Paunu 1992, 156-157.) Viitotussa vuorovaikutuksessa katseella voidaan jakaa myös puheenvuoroja. Esimerkiksi suuntaamalla katseensa muualle viitoja voi välttää puheenvuoron antamista toiselle (Mesch 2004, 18). Viittojan katseen suunta voi vaihdella keskustelun aikana, mutta yleensä se käy säännöllisesti keskustelukumppanissa. Lyhyiden katsekontaktien aikana keskustelukumppani voi pyytää toiselta puheenvuoroa tai antaa palautetta viittojalle. (Paunu 1992, 156; Sutton-Spence & Woll 1999, 95-96.)

Katseen käytön yksityiskohtia viittomakielissä ei ole vielä tutkittu paljoa (Hosemann 2013, 73). Thompson (2006) on selvittänyt tutkimuksissa amerikkalaisen viittomakielen (American Sign Language, ASL) katseen ja verbaalien välistä yhteyttä. Samainen tutkimus on tehty myös Hosemannin (2013) toimesta saksalaisessa viittomakielessä (Deutsche Gebärdensprache, DGS). Näissä tutkimuksissa kuitenkin ilmenee, että katse on toisinaan vaikeasti tutkittava asia, sillä osa viittojista käyttää sitä mielivaltaisesti, eikä kaikkiin tilanteisiin ole vakiintunutta tapaa käyttää katsetta. Katseesta voidaan kuitenkin todeta kieliopillista tietoa, joka ei ainoastaan ole yksilökohtaista ilmaisuja, vaan myös osa perustavanlaatuista kielioppia (Hosemann 2013, 73).

5 TULOKSET KATSEEN KÄYTÖSTÄ NÄYTELMÄSSÄ RAUTATIE

Opinnäytetyömme tavoite oli kerätä lisää tietoa katseen käytöstä ja tutkia, millaisia eri tehtäviä katseella on viittomakielisessä teatteritulkkauksessa ja kuinka viittomakielen tulkki voi hyödyntää katsetta teatteritulkkauksen aikana. Esittelemme tässä luvussa tulokset, jotka keräsimme tulkkauksestamme Rautatie-näytelmässä. Olemme jakaneet katseen tulkkauksemme aikana kolmeen suurempaan teemaan, joita kutsumme tässä opinnäytetyössä ohjaavaksi katseeksi, vuorovaikutukselliseksi katseeksi ja kertovaksi katseeksi. Alaluvussa 5.1 tarkastelemme esimerkkejä ohjaavasta katseesta, vuorovaikutuksellisesta katseesta kerromme esimerkkejä tarkemmin alaluvussa 5.2 ja käymme läpi tulokset kertovasta katseesta alaluvussa 5.3. Viimeiseksi alaluvussa 5.4 esittelemme yhteenvedon ja johtopäätökset tuloksista.

Itse nimeämämme kolme pääteemaa sisältävät useampia erilaisia katseita, joihin analyysimme keskittyy. Taulukko 1 osoittaa tilanteet, joissa olemme käyttäneet katsetta tulkkauksiemme aikana. Olemme analysoineet tulkkauksiamme videotallenteiden pohjalta.

TAULUKKO 1 Erilaiset katseet teatteritulkkauksemme aikana

1 OHJAAVA KATSE	2 VUOROVAIKUTUKSELLI- NEN KATSE	3 KERTOVA KATSE
<ul style="list-style-type: none"> • PAIKANNUS KATSEELLA <ul style="list-style-type: none"> ○ näytelmän lavasteiden ja rakenteen mukaan ○ viittomakielen kieliohin mukaan • VIITTOMIEN PAINOTUS KATSEELLA 	<ul style="list-style-type: none"> • HENKILÖIDEN VÄLISTEN SUHTEIDEN ILMAISU • OSALLISTAMINEN 	<ul style="list-style-type: none"> • TUNNELMAN ILMAISEMINEN • TUNTEIDEN VÄLITYS • ÄÄNTEN ILMAISEMINEN • AJANMÄÄREIDEN ILMAISEMINEN • ”REAKTIO”

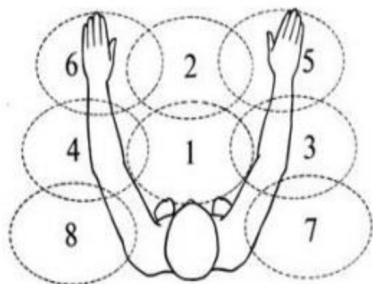
Olemme määritelleet ohjaavaksi katseeksi ne katseet, jotka ohjaavat tulkkauksen katsojaa seuraamaan tulkin katseen suuntaa. Ohjaavan katseen esimerkeissä kerromme, kuinka pyrimme katseemme suunnalla ohjaamaan myös yleisön katseen lavalle. Kuten Taulukosta 1 on nähtävissä, ohjaavassa katseella käsittelemme myös, kuinka katseella voi paikantaa viittomatilaan ja kuinka paikannuksessa voi käyttää hyväksi näytelmän lavasteita ja rakenteita. Lisäksi käsittelemme, kuinka katseella pystyy painottamaan tiettyjä viittomia. Ohjaavan katseen esimerkit, etenkin katseella paikannus ja viittomien painottaminen katseella, liittyvät suomalaisen viittomakielen kieliooppiin. Kerromme ohjaavasta katseesta enemmän alaluvussa 5.1 ja havainnollistamme tuloksia tulkkauksen tallenteesta otetuilla kuvilla.

Vuorovaikutukselliseen katseeseen olemme sisältäneet katseen avulla henkilöiden välisten suhteiden ilmaisun sekä osallistavan katseen, kuten Taulukosta 1 käy ilmi. Käsittelemme näitä tuloksia tarkemmin alaluvussa 5.2. Nimensä mukaisesti nämä katseet ovat vahvasti kytköksissä vuorovaikutukseen ja niiden avulla pystyy ilmaisemaan tulkkauksen aikana, kenen välillä vuorovaikutus tapahtuu. Vuorovaikutuksellisessa katseessa myös painottuu se, että toteutimme teatteritulkkauksen paritulkkauksena. Ilmaisimme vuorovaikutuksen eri hahmojen välillä katsoen toisiimme tulkkauksen aikana. Kun kohtauksissa näyttelijät puhuivat yleisölle, suuntasimme myös katseemme yleisöön. Vuorovaikutuksellisen katseen tulokset liittyvät pääosin viitottujen kielten vuorovaikutukseen.

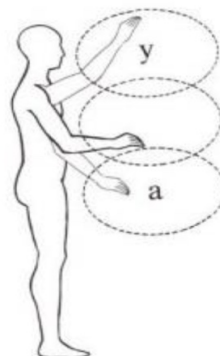
Kertovaan katseeseen olemme luokitelleet ne katseet, jotka antavat tulkkaukseen jotain lisäinformaatiota viittomien lisäksi. Käymme alaluvussa 5.3 läpi Taulukon 1 mukaisesti, kuinka katseella voi viestiä näytelmän tunnelmaa, henkilöiden tunteita, ääniä sekä ajanmääreitä. Olemme luokitelleet myös reaktioihin liittyvät katseet kertoviksi katseiksi.

Havainnollistamme tuloksia katseesta tulkkauksemme videotallenteesta otetuilla kuvilla. Käytämme viittomien merkinnöissä Paunun (1992, 31-33) merkintätapaa, jossa viittoma-alue on jaettu kahdeksaan eri osioon (Kuva 1) ja viittomatasot perustason lisäksi ylä- ja alatasoon (Kuva 2). Numeroidut alueet ovat määrittelevät paikat, jossa viittoma on tuotettu. Viittomisen ylä- ja alatasot merkitään tarvittaessa kirjaimilla y

(ylätaso) ja a (alataso). Viittomisen neutraalitilan ilmaisussa ei käytetä erillistä merkin-
tää, kuten Kuvassa 2 näkyy.

Kuva 1. Viittomatilan kahdeksan aluetta.
(Paunu 1992, 31).

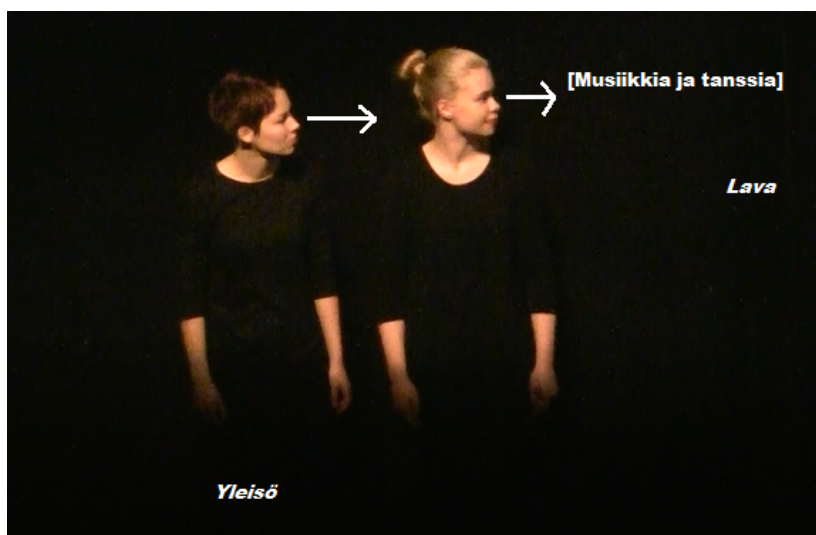
Kuva 2. Viittomatasot.
(Paunu 1992, 33).

Annamme muutamia havainnollistavia esimerkkejä kaikista Taulukon 1 mukaisista katseista. Emme kuitenkaan esittele joka ikistä katseen käytön ratkaisua tulkkausiemme aikana. Muut mainitsematta jäävät katseet ovat esittelemiemme esimerkkien kaltaisia ratkaisuja, joiden käyttöön olimme päätyneet samoilla perusteluilla.

5.1 Ohjaava katse

Määrittelemme tässä opinnäytetyössä ohjaaviksi katseiksi ne katseen käytön ratkaisut, joiden tavoitteena oli ohjata yleisöä seuraamaan tulkkien katseen suuntaa. Nämä katseet tapahtuivat yleensä silloin, kun lavalla tapahtui tanssiesityksiä tai kun tulkattavaa dialogia ei ollut. Lisäksi olemme luokitelleet ohjaavaksi katseeksi katseella asioiden paikantamisen joko näytelmän lavasteiden mukaisesti tai tulkkien viittomatilassa. Yksittäisten viittomien painottaminen katseella kuuluu myös ohjaavaan katseen. Ohjaavat katseet olivat miltei kaikki ennalta suunniteltuja ja harjoiteltuja valmistautumisvaiheemme käänösprosessin aikana. Esittelemme nyt tulokset ohjaavasta katseesta ja havainnollistamme niistä muutamia esimerkkejä tulkkauksesta otetuilla kuvilla.

Näytelmäsovituksessa oli perinteisen puheteatterin lisäksi paljon musiikkia ja tanssia. Teimme tulkkaustratkaisun näissä kohtauksissa ohjata katseella yleisön katsomaan lavalle (Kuva 3). Koimme, että tanssiesitysten aikana soivan musiikin visualisointi olisi vienyt huomion pois tanssista. Kuvasta 3 voi nähdä, että seuraamme lavalla tapahtuvia asioita, emmekä esimerkiksi tulkanneet soittimia tai näyttelijöiden lyhyitä huudahduksia tanssin aikana. Tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmiset seuraavat automaattisesti toisen ihmisen katsetta (Chen 2018, 14), joten päädyimme katsomaan lavalle ohjaten myös yleisön katseen tanssiesitykseen.

Kuva 3. Ohjaava katse lavalle

Käytimme ohjaavaa katsetta lavalle silloin, kun esityksessä ei kuulunut puhetta, vaan tieto välitettiin visuaalisesti, yleensä tanssin kautta. Katse toimi tällöin vinkkinä tulkausta seuraavalle, että tällä hetkellä ei ole mitään tulkattavaa, esitys tapahtuu lavalla. Näytelmän viimeisen vuorosanan jälkeen käännyimme myös katsomaan lavalle merkiksi, ettei enää ole mitään tulkattavaa puhetta. Otimme kuitenkin parissa puhekohtauksessa lavalle ohjaavan katseen mukaan.

Näytelmässä oli kohtaus, jossa rovasti ja ruustinna näyttävät Matille karttakirjaa. Teimme ratkaisun, ettemme viittoneet karttakirjaa omaan viittomatilaamme, vaan ohjasimme katsojan katseen lavalle. Kohtauksessa "karttakirja" esitettiin tanssin muodossa: kolme tanssijaa esittivät eri maita ja meriä rovastin ja ruustinnan samalla ker-

toessa niiden nimiä ja paikkoja Suomeen nähden. Heti kohtausten aluksi suuntasimme katseemme lavalle ja ohjasimme myös yleisöä katsomaan sinne (Kuva 4). Paikantaminen jatkui tästä eteenpäin lavalla tapahtuvan rakenteen mukaan (Kuva 5). Kuvista 4 ja 5 käy ilmi katseemme suunta lavalle tulkkauksen aikana.

Kuva 4. Ohjaava katse karttakirjaan.

Kuva 5. Katseella paikantaminen.

Rautatie oli näytelmässä paikannettu yleisöön ensimmäiseen penkkiriviin. Otimme tämän rakenteen mukaan myös tulkkaukseen ja paikansimme rautatien eteemme viittomatilan alatasoon (Kuva 6). Jatkoimme rautatien paikannusta katseella, kun ilmaisimme mihin suuntaan rautatie jatkui (Kuva 7). Koska olimme sijoittuneet tulkkauksen aikana lavan vasempaan reunaan, teimme ratkaisun katsoa koko ensimmäistä penkkiriviä, ei ainoastaan tuoleja suoraan edessämme, kuten Kuvissa 6 ja 7 näkyy.

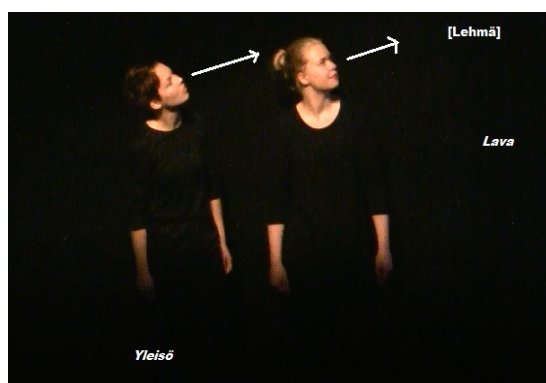

Kuva 6. Rautatien paikannus ensimmäiseen penkkiriviin katseella.

Kuva 7. Rautatien jatkuvuuden ilmaisu katseella.

Muita esimerkkejä katseella paikantamisesta näytelmän lavasteiden mukaan, olivat kohtaukset, joissa esiintyi Matin ja Liisan lehmä. Näytelmä rakenteessa lehmä oli ainoastaan ääni, joka kuului lavan katosta, joten paikansimme sen katseella paikkaan 4y (Kuva 8), sillä myös näyttelijät katsoivat ylöspäin lehmää lypsäessä. Muita paikannuksia ylätasoon oli esimerkiksi lähestyvän myrskyn paikantaminen katseella 6y-2y-5y (Kuva 9). Kyse on taivaalla tapahtuvista ilmiöistä, joten koimme tämän olevan myös tunnelman välittymisen kannalta toimivin ratkaisu. Kohtauksessa lähestyvä myrsky ilmaistiin myös hiljaisilla ääniefekteillä, joihin näytelmän hahmot reagoivat katseella. Katseen jättäminen tiettyyn paikkaan jättää viittoman antaman tiedon pidemmäksi aikaa näkyville (Kaneko & Mesch 2013, 376). Kuvat 8 ja 9 havainnollistavat katseella paikantamista viittomatilan ylätasoon.

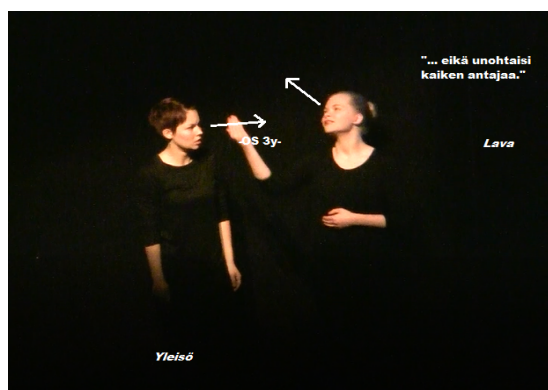

Kuva 8. Lehmän paikantaminen (4y).

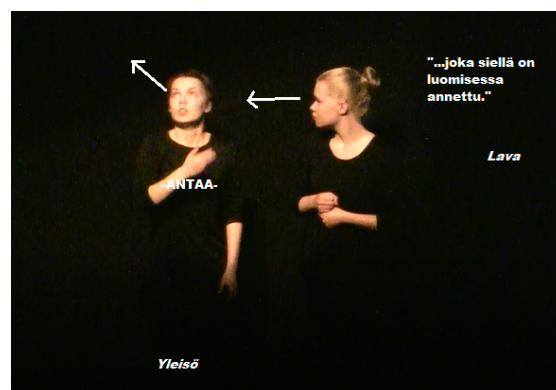

Kuva 9. Myrskyn paikantaminen.

Katse voi toimia itsenäisesti tai yhteistyössä viittomien kanssa (Kaneko & Mesch 2013, 386). Suomalaisessa viittomakielessä Jumalaan viitatessa käytetään viittoman ja katseen yhdistelmää tai pelkästään katsetta (Kirkkohallitus 2001, 28). Paikansimme Jumalan tulkkauksessamme viittomatilan ylätasoon 3y. Katseen avulla ilmaisimme myös roolihahmojen suhdetta Jumalaan: rovasti katsoo lempeästi Jumalaan (Kuva 10), kun taas Matti hieman aremmin ja epävarmemmin (Kuva 11). Kuvasta 10 voi nähdä, että käytimme Jumalaan viitatessa sekä katsetta että osoitusta. Paikansimme Jumalan myös pelkällä katseella, kuten Kuvasta 11 käy ilmi.

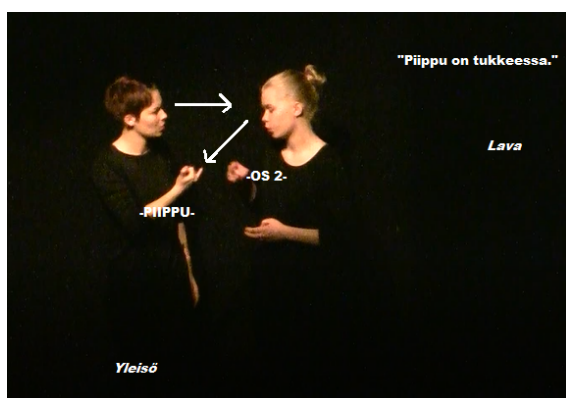

Kuva 10. Rovasti katsoo Jumalaan (3y).

Kuva 11. Matti katsoo Jumalaan (3y).

Etenkin taiteellisessa viittomisessa katseella voi painottaa tiettyjä viittomia tai vastavasti antaa vähemmän painoa toisille (Kaneko & Mesch 2013, 375). Valmistellessamme tulkkausta, päädyimme muutamissa kohdissa luomaan viittomatilaan yhteisiä asioita, joihin pystyimme viittaamaan katseella. Näissä tapauksissa jätimme viittoman näkyviin, jota toinen pystyi osoittamaan katseella. Esimerkkejä näistä tapauksista ovat Matin piippu (Kuva 12) sekä selostus rautatiestä ja sen tarkoituksesta (Kuva 13). Katsomalla tiiviisti viittomiin ja niiden jälkeen käyttämäämme viittomatilaan, pystyimme lisäämään niihin kohdistuvaa huomiota, kuten Kuvista 12 ja 13 voi havaita.

Kuva 12. Viittomaan (piippu) katsominen.

Kuva 13. Viittomaan (rautatie) katsominen.

Samanlaisia ratkaisuja viittomiin katsomisesta oli tulkkauksemme aikana useissa kohdissa. Ennakkoon harjoiteltu viittomiin katsominen on selkeä esimerkki käännöstyön tärkeydestä teatteritulkkauksessa. Olimme sopineet etukäteen ennen tulkkausta missä kohtauksissa käytämme viittomiin kohdistettua katsetta. Aiemmissa esimerkeissämme tapahtunut ratkaisu helpotti tulkkaustamme ja ylläpiti meidän välistä yhteistä viittomisen rakennetta.

Ohjaavan katseen käyttö sopii mielestämme teatteritulkkaukseen hyvin, sillä se osoittaa tulkkauksen ja teatteriesityksen yhtenäisyyttä. Siitä käy myös ilmi, että tulkit ovat ennakkoon valmistautuneet tulkkaukseen ja ottaneet huomioon näytelmän kulun. Tulkkien tehtävänä ei ole viedä huomiota pois näyttelijöistä, joten tulkin liiallinen heittäytyminen voi häiritä esiintymisiin keskittymistä (Humphrey & Alcorn 2007, 371). Ohjaamalla yleisön katsomaan lavalle pyrimme varmistamaan, ettei esimerkiksi tanssiesitykset jääneet tulkkien liiallisen heittäytymisen varjoon.

5.2 Vuorovaikutuksellinen katse

Vuorovaikutuksellinen katse tarkoittaa tässä opinnäytetyössä niitä katseen käytön ratkaisuja, jolloin tulkkauksessa välitetään katseella näytelmässä tapahtuvaa vuorovaikutusta. Esittelemme nyt tulkkausratkaisuja, joista käy ilmi joko näytelmän hahmojen välinen vuorovaikutus tai yleisön ja hahmojen välinen vuorovaikutus.

Katseen käytöllä ja katsekontaktilla on keskeinen merkitys viittomakielisessä vuorovaikutuksessa, sillä kielen vastaanottamisessa käytetään visuaalista kommunikatiojärjestelmää (Jäntti 2004, 10; Laine 2016, 13). Viittomisen ollessa kohdennettu tietylle henkilölle, katse on yleensä suunnattu keskustelukumppaniin (Kaneko & Mesch 2013, 375; Laine 2016, 15). Kun näytelmän aikana kyseessä oli dialogi, keskustelimme tulkkauksessa keskenämme pitäen katsekontaktin toisissamme. Kun kyse oli yleisölle sanotuista lauseista, katsoimme yleisöön tulkkauksen aikana.

Viittoessa katseen suunta voi viestiä erilaisista suhteista asioihin. Voimasuhteita voi ilmaista katsomalla toisia ihmisiä alas tai ylös. (Kaneko & Mesch 2013, 382.) Käytimme dialogissa katsekontaktiamme ilmaisemaan henkilöiden välisiä suhteita. Esi-

merkiksi Matti ja Liisa eivät aina kuunnelleet toisiaan, joten emme myöskään katso-
neet jatkuvasti toisiamme viittoessamme heidän välistä dialogia, kuten Kuvassa 14
näky. Ratkaisu ei ole täysin sidonnainen vain viittomakieleen, sillä myös puhutussa
vuorovaikutuksessa katseen suunta voi ilmaista, kuunteleeko keskustelua vai ei.
Myöhemmin näytelmän yksi rooli hahmoista juottaa Matin junassa humalaan, mutta
ennen sitä käy Liisan kanssa keskustelua turhankin tiivistä. Pyrimme välittämään
henkilöiden välisen suhteen kehonkielellä, mutta myös katsekontaktilla, kuten Kuvas-
sa 15 käy ilmi.

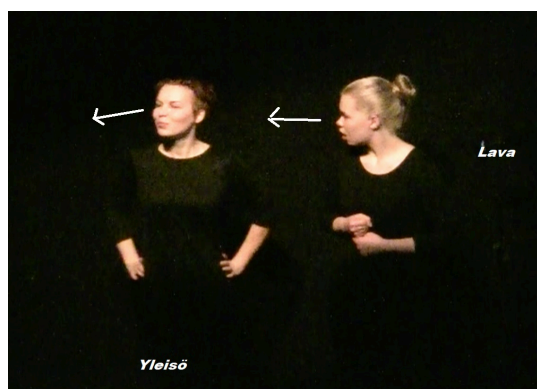

Kuva 14. Liisa ei kuuntele Mattia.

Kuva 15. Intensiivinen katsekontakti

Kuva 16 on myös yksi esimerkki, kuinka katseella voi ilmaista hahmojen välistä suh-
detta. Kohtauksessa ilmaisimme hienon naisen ylväyden ja halveksunnan katsomalla
Liisan "ohi" dialogin aikana ja tämän seurauksena Liisa katsoo naista ikään kuin
ylöspäin. Sama valtasuhde toteutui aiemmin, kun Liisa juttelee topakan ruustinnan
kanssa, kuten Kuvassa 17 näkyy.

Kuva 16. Katsekontaktin puuttuminen

Kuva 17. Valtasuhteiden ilmaisu
katseen avulla.

Viittomakielisessä esiintymisessä katseella voidaan ilmaista osallistumista. Jos viittoja katsoo yleisöön, hän voi tällä tavoin osoittaa, että on tietoinen yleisöstä ja katsojista. (Kaneko & Mesch 2013, 373-374.) Käytimme suoraa katsetta yleisöön päin silloin, kun myös näyttelijät rikkoivat niin sanotun neljännen seinän lavan ja yleisön välissä. Näissä kohtauksissa vuorosanat olivat suunnattu yleisölle ja niihin kenties odotettiin jopa vastausta yleisöltä. Näytelmä alkoi yhteisellä osallistamisella: näyttelijät kysyivät ensimmäisenä yleisöltä ”Aloitetaanko?” Tätä tulkatessa katsoimme yleisöön päin, kuten Kuva 18 osoittaa. Vastaavanlainen kohtaaus tapahtui myöhemmin näytelmässä, kun lipuntarkastaja huutaa kovaan ääneen yleisölle ”Hello Oulu! Onko kaikilla matkaliput mukana?” Tämän vuorosanan viitoimme katse kohdistettuna yleisöön osallistuen yleisön seuraaviin tapahtumiin, kuten Kuvasta 19 voi havaita.

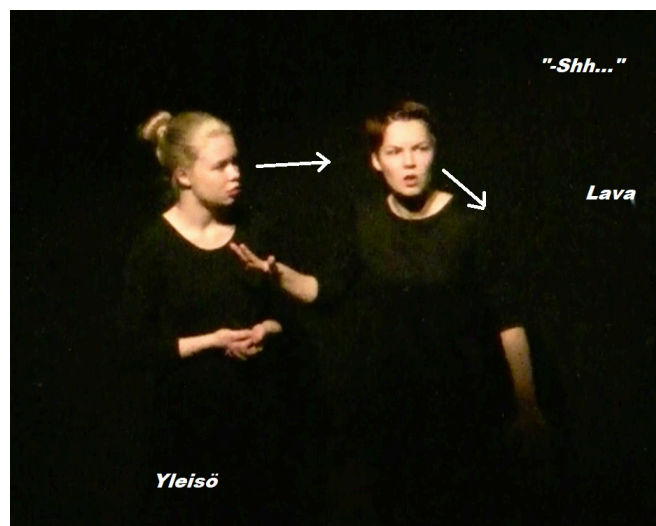

Kuva 18. ”Aloitetaanko?”

Kuva 19. ”Hello Oulu!”

Vuorovaikutuksellisella katseella pystyimme ilmaisemaan, milloin dialogi käydään näytelmän hahmojen välillä ja milloin hahmot puhuttelevat yleisöä. Käytimme vuorovaikutuksellista katsetta myös silloin, kun näytelmässä ei suoranaisesti puhuteltu yleisöä. Viimeisessä kohtauksessa Matti katselee yleisöä todeten kaiken olevan niin hiljaista. Näyttelijä katsoi tässä kohtauksessa yleisöön vuorosanojensa aikana. Ilmaisimme tämän katselemalla yleisöön tutkiskellen, kuuluuko sieltä mitään ääniä, kuten Kuvassa 20 käy ilmi.

Kuva 20. Katse yleisöön.

Vuorovaikutuksellisen katseen tulokset ovat vahvasti kytköksissä siihen, että tulkasimme näytelmän parina, molemmat aktiivisena tulkkina. Tulokset olisivat kenties olleet erilaiset, mikäli olisimme tulkanneet vuoroittain yksinään. Tulkkauksen aikana viitoimme pitkälti dialogia toisillemme, sillä koimme katsekontaktin olevan keskeinen asia vuorovaikutusta. Kuten totesimme aiemmin, katsekontakti on viittomakielisessä vuorovaikutuksessa olennainen asia. Katse on läsnä myös puhuttujen kielten vuorovaikutuksessa, joten yhdistimme kokemuksiemme perusteella sekä viitottujen kielten ja puhuttujen kielten vuorovaikutuksen aikaista katsetta tulkkauksiemme aikana.

Vuorovaikutuksellinen katse oli mielestämme käsittelemistämme katseista helpoin toteuttaa, sillä katse on läsnä elämämme jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Näin ollen meistä tuntui, että sen siirtäminen arkielämästämme tulkkaukseen sujui luontevasti. Kun lavalla tapahtui roolihahmojen välistä vuorovaikutusta, mekin viitoimme dialogin toisiimme katsoen, emmekä esimerkiksi yleisöön päin. Katseen avulla pystyimme siis osoittamaan, ketkä ovat vuorovaikutuksessa olevat henkilöt. Vuorovaikutuksellinen katse on mielestämme toimiva ratkaisu viittomakielisessä teatteritulkkauksessa ja se osoittaa myös tulkkien välistä tiivistä yhteistyötä tulkkauksen aikana.

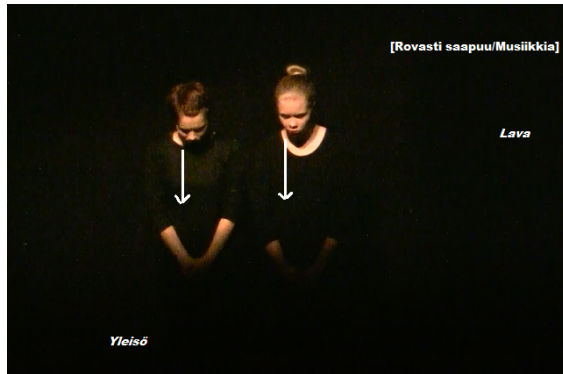
5.3 Kertova katse

Kertovaksi katseeksi olemme määritelleet ne katseen käytön ratkaisut tulkkauksen aikana, jolloin katseen avulla toimme viittomiseen jotain lisäinformaatiota. Näissä esimerkeissä kerromme, kuinka katseella pystyy ilmaisemaan tunnetiloja tai tunnelmaa. Kerromme myös, kuinka viittomakielisessä tulkkauksessa pystyy ilmaisemaan katseella ääniä ja aikaa. Havainnoimamme esimerkit ovat osa ennakkoon suunniteltuja tulkkausratkaisuja, mutta osa on myös tulkkaushetkellä tuotettuja ratkaisuja, jotka eivät välttämättä ilmenneet molemmissa tulkkauksissamme näytöksissä. Kerromme myös lopuksi, kuinka teatteritulkkauksen aikana näytelmään voi tulla pieniä muutoksia esityksen aikana ja kuinka tämä voi vaikuttaa tulkkaukseen ja tulkin katseesta.

Katseen suunnalla pystyy ilmaisemaan henkilöiden tunnetiloja ja välittämään tunnelmaa. Esimerkiksi viittomakielisessä runoudessa viittoja ottaa henkilön roolin ja näin viittojan silmistä tulee roolihahmon silmät. Niiden kautta pystytään ilmaisemaan persoonallisuutta, tuntemuksia ja näkökulmia ympäröiviin asioihin. (Kaneko & Mesch 2013, 385-388.) Vaikkei teatteritulkkauksessa ole kyse viittomakielisestä runoudesta, roolinotto ja henkilöhahmojen tunnetilojen välittäminen on tulkin tehtävä tulkkauksen aikana.

Näytelmän kohtauksessa, jossa rovasti saapuessa paikalle, lavalla on pimeää ja tanssijat kantavat paikalle kiikkutuoleja. Kohtauksen tunnelman välittämiseksi, emme katsoneet lavalle, vaan alas (Kuva 21). Taustalla soiva hidas musiikki toistui myöhemmin näytelmän loppupuolella, jolloin lavalla heijastettiin erilaisia kuvia maailman kehityksestä. Molemmissa kohtauksissa oli voimakas ja ”pysäyttävä” tunnelma, joka tapahtui yllättäen ja muutti henkilöiden käyttäytymistä edellisestä kohtauksesta merkittävästi. Lisäksi kummassakaan kohtauksessa ei ollut lainkaan puhetta. Koimme, että katseen laskeminen alas oli tehokas keino ilmaista tunnelman muutosta. Teimme samanlaisen ratkaisun olla katsomatta lavalle tai yleisöön näytelmän loppupuolella, kun kohtauksessa hypätään eri vuosisadalle ja ympäröivät roolihahmot alkavat tanssia holtittomasti kovaäänisen musiikin ja valoeffektien rytmittämänä. Tällä kertaa kuitenkin myötäilimme musiikkia ja eläydyimme lavalla tapahtuviin reiveihin (Kuva 22). Katseen suuntaaminen alas tulkkauksen aikana oli mielestämme voimakas tapa ilmaista tunnelmaa. Lisäksi se oli myös merkinä tulkkauksen seuraajalle, ettei koh-

tauksessa ole tulkettavaa dialogia. Kuvissa 21 ja 22 näkyy, kuinka olemme suunnanneet katseemme alas kyseisissä kohtauksissa.

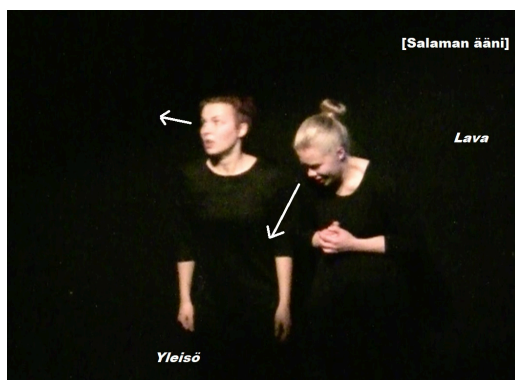

Kuva 21. Katse alhaalla tunnelman välittämiseksi.

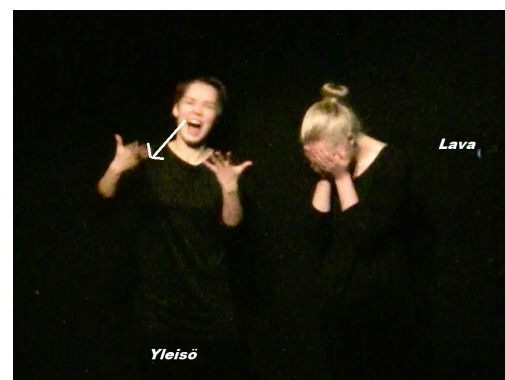

Kuva 22. Eläytyminen reiveihin.

Tunnetilojen ilmaiseminen pelkällä katseella osoittautui meistä haastavaksi, joten tulkauksen aikana käytimme katsetta tehostamaan tunnetilojen ilmaisua. Kuvassa 23 näkyy, kuinka suuntasimme katseemme eri suuntiin, ilmaisten hahmojen eri reaktiota ukkosen jyrinään. Kohtauksessa, jossa Matti humaltuu junamatkalla, käytimme katsetta havainnollistamaan, kuinka Liisaa hävettää Matin toiminta. Liisa peittää kasvonsa ja Matti ei välitä lainkaan, kuten kuvassa 24 käy ilmi.

Kuva 23. Eri tunnereaktiot jyrähdykseen.

Kuva 24. Tunnetilan välitys katseella.

Katse on yksi harvoista tavoista, joilla pystyy ilmaisemaan ääntä visuaalisesti. Joissain tapauksissa sillä pystytään myös ilmaisemaan asioita ilman viittomia, erityisesti katseen suunta kertoo olennaista tietoa. (Kaneko & Mesch, 378-381.) Näytelmän yhdessä kohtauksessa rautatieaseman seinän kello naksautti tietyin väliajoin ja ympäröivät henkilöt reagoivat naksahdukseen. Tässä kohtauksessa emme visualisoineet äänimaailmaa, vaan reagoimme näyttelijöiden tavoin kellon naksahdukseen kääntäen äkillisesti katseemme seinän kelloon (Kuva 25). Tällä tavoin pystyimme jälleen myös ohjaamaan katsojien katseen kohti lavaa, jolloin hekin pystyivät näkemään kellon heilahtelevat viisarit. Kuvassa 25 näkyy katseen suunnan vaihdos lavalta kuuluvan äänen myötä.

Kuva 25. Neutraali katse eteenpäin ja katse kelloon.

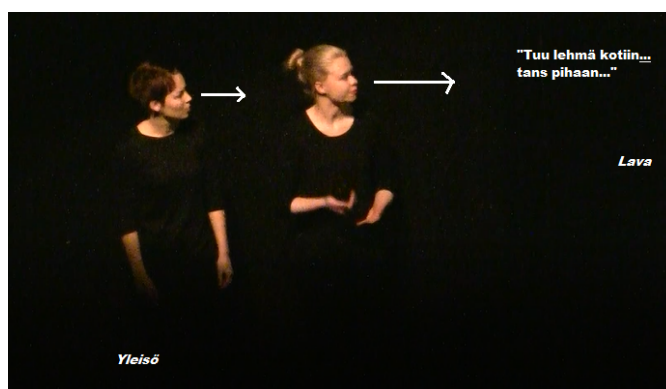
Ajanmääreiden ilmaisu onnistuu myös katseen kautta. Tuleviin tapahtumiin voi viitata katsoen eteenpäin (Sutton-Spence & Woll 1999, 96; Kaneko & Mesch 2013, 396.) Näytelmän viimeinen vuorosana ”tulfoon mitä on tullakseen...” jää ikään kuin ”leijumaan ilmaan”. Vuorosana oli osa hahmojen välistä dialogia, mutta koimme sen olevan suunnattu myös yleisölle. Teimme ratkaisun tässä vaiheessa olla katsomatta toisiimme ja viittoa viimeiset vuorosanat katse kohdistettuna yleisöön (Kuva 26. Katse tulevaisuuteen). Viimeisien vuorosanojen jälkeen katsoimme hetken aikaa yleisöä, ennen kuin käännymme katsomaan lavalle merkiksi siitä, ettei tulkeilla ole enää mitään tulkittavaa. Kuvasta 26 voi havaita, että katsomme suoraan eteenpäin näin viestien, että lopputoteamuksessa viitataan tulevaisuuteen.

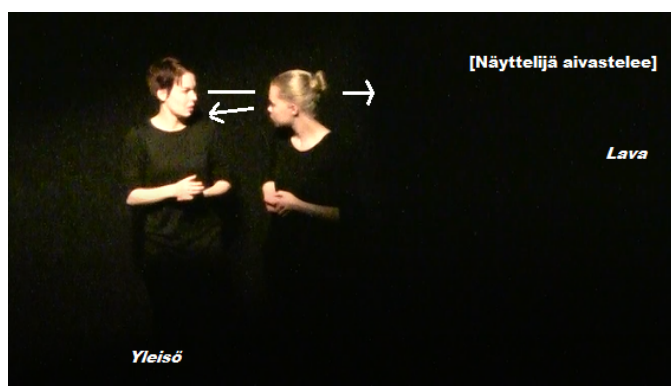
Kuva 26. Katse tulevaisuuteen.

Tulkkauksen aikana tapahtui muutamia katseita, joita emme olleet etukäteen suunnitelleet osaksi teatteritulkkaustamme. Olemme nimenneet nämä katseet reaktiokatseiksi, sillä usein niiden syynä oli tulkin reaktiomainen tapa tarkistaa katseella, mitä tapahtui tai on tapahtumassa.

Katseen motivaatio on joko löytää jotain mielihyvää tuottavaa tai välttyä vahingoilta (Hietanen 2016, 35). Opeteltuamme näytelmän käsikirjoituksen lähes ulkoa, dialogi ja näytelmän kulku olivat vakiintuneena mielessämme. Näyttämöllä sattuneiden pienten eriävyyksien vuoksi katseemme kuitenkin paljasti sen, ettemme olleet täysin varautuneet näytelmän muutoksiin. Dialogissa tapahtuneet lyhyet pysähdykset saivat meidät tulkkeina vilkaisemaan lavalle, kuten Kuvissa 27 ja 28 näkyy.

Kuva 27. Tahaton katsominen lavalle.

Kuva 28. Tahaton vilkaisu lavalle.

Vilkaisu oli reaktio, jolla halusimme tarkistaa, eteneekö näytelmä suunnitellulla tavalla ja näin varmistaa, ettei harjoiteltu tulkkaus etenisi eri suuntaan kuin näytelmä. Reaktiokatseet olivat täysin tahattomia ja huomasimme ne itsekin tulkkauksen aikana ”erheenä”. Huomasimme kuitenkin, etteivät muut esimerkkimme kertovasta katseesta välttämättä olleet ennakkoon suunniteltuja, vaan saattoivat ilmetä vain esimerkiksi toisen tulkkauksen aikana.

Katseet, jotka määrittelimme kertoviksi katseiksi, olivat kenties haastavimpia tuottaa, koska niiden käytön suunnittelu vaati eniten aikaa ja tarkkaa tietoa näytelmän kuluista. Jälleen kerran ennakkoon valmistautuminen teatteritulkkaukseen nousee tärkeäksi tekijäksi katseen käytön kannalta. Toisaalta viittomakielen tulkki tuottaa yhtä toimivia ratkaisuja katseella tulkkaushetkellä kuin ennakkoon valmistautumisessa. Kertovat katseet heijastava mielestämme kenties eniten tulkin luovuutta ja uskallusta käyttää katsetta rohkeasti tulkkauksen aikana. Kertovaa katsetta voi kokemuksiemme perusteella käyttää tulkkauksen hyödyksi ja näytelmän tunnelmaa edistävästi. On kuitenkin muistettava ottaa huomioon, että onko katse riittävä tulkkausratkaisu tilanteessa vai onko se kenties liiankin tehokas keino.

5.4 Yhteenveto ja johtopäätökset

Videotallenteen tarkastelussa havainnoimme kattavan määrän erilaisia katseita tulkkauksemme aikana. Löysimme havainnollistavia esimerkkejä katseen eri tehtävistä ja vaikutuksista, joita tulkkina pystyy hyödyntämään erityisesti teatteriympäristössä.

Huomasimme osan katseista tulevan luontevasti viittomakielen tulkkauksen aikana, osaan vaadittiin ennakkoon valmistelua ja tulkkiparin kanssa tiivistä yhteistyötä.

Näytelmän aikana käytimme ohjaavaa katsetta vihjaamaan katsojalle tulkkauksen lähtökohteen, kohdistamaan lavan visuaalisen tekijän sekä ylläpitämään dialogin kohdetta tulkkauksen aikana. Valmistautuessamme tulkkaukseen koimme ohjaavan katseen oleva sopiva vihjeenanto tulkkauksen kohteesta. Katse sopi tulkkauksemme tyyliin, eikä poistanut näytelmän tunnelmaa tulkkauksesta. Ohjaava katse ei anna katsojalle käskyä siirtää katsetta tiettyyn suuntaan, vaan kehotuksen. Ohjaavan katseen on kuitenkin oltava tarkka ja pysyttävä paikallaan. On mahdollisuus, että katsoja ei kykene tavoittamaan tulkin ohjaavan katseen kohdetta täyden lavan keskeltä. Ohjaavan katseen on oltava tarpeeksi voimakas ja harkitusti suunniteltu, jotta se on katsojan ymmärrettävissä.

Vuorovaikutuksellisen katseen toteuttamisessa keskityimme tutkimaan roolihahmojen välisiä suhteita. Jouduimme tulkkeina sisäistämään dialogeissa tapahtuvan vuorovaikutuksen tunnelman, jota kykenimme käännösratkaisun tehtyämme elävöittämään katseella. Osallistavan katseen avulla me osoitimme viittomisen yleisölle, mikä oli merkinä siitä, että heitä puhutellaan ja että heidät on huomioitu. Vuorovaikutuksellinen katse on arkipäiväinen asia ja kokemuksiimme mukaan helppo toteuttaa huomaamattakin. Koimme, että vuorovaikutuksellisen katseen käyttäminen onnistui teatteritulkkauksessa hyvin ja välitti oikean viestin näytelmän hahmojen sekä näyttelijöiden ja yleisön välillä. Tuloksissa heijastuu kuitenkin se, että tulkkaukset oli tuotettu paritulkkauksena. Yksinään tulkatessa vuorovaikutuksellista katsetta olisi kenties ollut vähemmän tai se olisi ilmennyt eri tavalla. Mikäli tulkkauksessa olisi ollut vain yksi tulkki kerrallaan, hahmojen välisen vuorovaikutuksen ilmaiseminen ei onnistuisi katsekontaktilla. Koska me tuotimme tulkkauksen parina, pystyimme viestimään katsekontaktilla jo monia asioita. Ennen tulkkauksia on tärkeää tutkia tarkasti näytelmän tekstiä sekä ohjaajan toivomaa tavoitetta, jotta vuorovaikutus tulee ilmaistua tulkkauksessa toivotulla tavalla.

Kertovan katseen avulla pystyimme tulkkauksessa ilmaisemaan tiettyjä irrallisia teki-
jöitä, jotka ovat tulkin varassa. Kertovalla katseella pystyimme tulkkamaan asioita, joita ei ehkä ääneen ilmaistu, kuten hahmojen arkuus tai epäluuloisuus. Koska

kertova katse on tulkinnan varassa, se on mahdollista muodostaa väärin. Ihmiset voivat lukea näytelmätekstiä eri tyylein ja heidän näkemykset teoksesta voi olla eriäviä. Tulkin on tällöin pohdittava, mitä kaikkea tuo katseen käytöllä ilmi tulkkauksen aikana.

Analysoidessamme erilaisia katseen käytön ratkaisuja, aloimme miettiä tulkin roolia teatteritulkkauksen aikana. Voi olla mahdollista, että teatteritulkkauksen aikana tulkki tekee liiankin mielivaltaisia päätöksiä tulkkausvalinnoissaan. On myös mahdollista, että esimerkiksi katseen käytöllä tulkki ilmaisee asioita liian voimakkaasti vieden tällöin katsojalta mahdollisuuden tehdä oma tulkintansa asiasta. Vaikka katse on vain yksi osa ihmisten välistä vuorovaikutusta ja viittomakielistä tulkkausta, on sen käyttöä kuitenkin harjoiteltava ja pohdittava tulkkausratkaisujen katseen käyttöä tarkkaan. Tällä tavoin tulkkauksesta saa kenties laadukkaampaa ja toimivampaa teatteriympäristössä.

6 POHDINTA

Opinnäytetyömme tavoite oli kerätä lisää tietoa katseen käytöstä teatteritulkkauksen aikana. Lisäksi tavoite oli edistää Oulun kaupunginteatterin saavutettavuutta tuottamalla viittomakielen tulkkaus teatterissa esitettävään näytelmään. Jälkimmäisestä tavoitteesta voimme todeta sen, että tieto tulkatuista näytöksistä oli tavoittanut osan kohdeyleisöstä ja tulkattuja esityksiä saapui seuraamaan myös viittomakielisiä asiakkaita. Koemme, että opinnäytetyömme produkti oli onnistunut ja siitä oli hyötyä tilaajalle, sillä tulkkauksen myötä teatterin yleisössä otettiin huomioon myös viittomakieliset asiakkaat.

Tulkkauksiemme videotallenteiden avulla pystyimme keräämään havainnoita katseen käytöstä teatteritulkkauksen aikana. Emme löytäneet vastaavia teatterista tehtyjä tutkimuksia, joissa oltaisiin keskitytty katseen käyttöön viittomakielen tulkkauksen näkökulmasta. Kokemuksiemme mukaan suomalaisen viittomakielen tulkkauksesta ja katseesta ei ole vielä löydettävissä paljoa tutkimustietoa. Katseen on vain todettu olevan merkittävä artikulaattori viittomakielellä, mutta täsmällistä tietoa sen käytöstä

ei ole vielä toistaiseksi tutkittu. Opinnäytetyömme raportista on siis hyötyä jatkotutkimuksia ja tulevia opinnäytetöitä varten.

Olemme tyytyväisiä myös tuloksiimme, jotka keräsimme tulkkauksiemme tallenteista. Pystyimme vastaamaan opinnäytetyömme tutkintakysymyksiin monipuolisilla esimerkeillä ja antamaan havainnollistavaa tietoa siitä, kuinka tulkki pystyy hyödyntämään katsetta teatteritulkkauksen aikana. Tulkkauksen työstön sekä kokemuksen perusteella voimme todeta katseen käytön olevan merkittävä tekijä viittomakielelle tulkussa teatterissa ja sen osalta on valmistettava harkittuja ratkaisuja. Kuten olemme aikaisemmin maininneet, katse rakentuu monesta tekijästä. Näytelmä on kyettävä tutkimaan myös yleisön näkökulmasta ja selvitettävä saavatko viittomakieliset asiakkaat saman viestin ja samat vihjeet kuin kuulevat asiakkaat.

Aiemmissa katseen käyttöön liittyvissä tutkimuksissa on todettu, että natiivit viittomakieliset käyttävät katsetta mielivaltaisesti vuorovaikutuksessa. Meillä oli entuudestaan tiedossa viittomakielisen kulttuurin visuaalisuus ja katsekontaktin merkitys viitotussa vuorovaikutuksessa. Täsmällistä tietoa katseen käytöstä tulkkauksen aikana oli kuitenkin vähän. Tulkkauksen näkökulmasta ainoa vakiintunut katseella paikannus, jonka tunsimme ja pystyimme varmuudella toteuttamaan, oli Jumalan paikantaminen viittomatilassa 3y. Muut ratkaisut katseella paikantamisessa teimme itse. Tämän takia osa tulkkaustratkaisuistamme katseen kannalta kenties jäivät epätäydellisiksi.

Katsetta voi käyttää teatteritulkkauksessa spontaanisti tai harkitusti, korostaen asiaa tai merkitystä, tai sitten hienovaraisena vihjeenä kohdetta tai asiaa kohden. Koimme, että katseen käyttö tulee olla yhteyksissä näytelmään, sillä siitä irrallisena se ei välttämättä ole täysin ymmärrettävissä katsojan näkökulmasta. Pohdimme myös, olisiko ollut tarpeellista tuoda tulkkaukseen katseen lisäksi muita vihjeitä, kuten osoituksia, jotka olisivat mahdollisesti helpottaneet tulkkauksen ymmärtämistä.

Mikäli tekisimme vastaavan produktin jatkossa, joitain asioita voisi kenties tehdä toisin. Teatteritulkkauksissamme heijastui vahvasti ennakoon suunnitellut katseen käytön ratkaisut, joita välttämättä ei olisi lainkaan ilmennyt tulkkauksessa, mikäli olisimme päätyneet tutkimaan asiaa eri näkökulmasta. Koska tutkimusaihe oli päätetty ennen tulkkauksien työstöä, katseen käyttö painottui tietyissä tulkkaustratkaisuissa. Tut-

kimustulokset olisivat kenties olleet erilaisia, jos olisimme tulkanneet näytelmän ja jälkikäteen päättäneet, mitä tutkimme tulkkauksesta. Toisaalta teatteritulkkauksen ollessa valmisteltu tulkkaus, myös ennakkoon sovitut tulkkausratkaisut ovat osa esitettävää lopputulosta.

Koska tuloksemme heijastavat vahvasti paritulkkauksen aikana saatua informaatiota, jatkotutkimuksia katseen käytöstä voisi kerätä yhden viittomakielen tulkin näkökulmasta. Lisäksi katsetta voisi tutkia erilaisissa esittävän taiteen tulkaustilanteissa ja kenties jonkun muun kuin vain tulkin näkökulmasta. Katse on mielestämme mielenkiintoinen tutkimusaihe, joten lisätutkimukset siitä viittomakielen tulkkauksessa, yleis- tulkkauksessa sekä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ovat lämpimästi tervetulleita.

LÄHTEET

- Aho, Juhani 1884. Rautatie. Porvoo: WSOY.
- Anttila, Rauno & Wallvik, Birgitta 2005. Viittomakielisten teatteripalvelujen kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36. Helsinki: Opetusministeriö.
- Chen, Tingji 2018. When You Look Me in the Eyes. The interplay between eye gaze and affect. Yhteiskuntatieteiden laitos, Tampereen yliopisto. Väitöskirja.
- Emmorey, Karen 2000. The Confluence of Space and Language in Signed Languages. Teoksessa Clayton Valli & Ceil Lucas (toim.) Linguistics of American Sign Language: an introduction. 3. painos. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 318-346.
- Enqvist, Eero 2011. Teatteritulkkauksen lyhyt oppimäärä. Viitattu 18.2.2018.
http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/artikkeli_teatteritulkkauksen_lyhyt_oppimaara.pdf
- Frack, Kari 1973. Rautatie. TV 1 Televisioteatteri.
- Gebron, Julie 2000. Sign the speech. An introduction to theatrical interpreting. 2. painos. Hillsbro: Butte Publications, inc.
- Gilovich, Thomas & Medvec, Victoria & Savitsky, Kenneth 2000. The Spotlight Effect in Social Judgement: An Egocentric Bias in Estimates of the Salience of One's Own Actions and Appearance. Journal of Personality and Social Psychology (78) 2, 211-222.
- Herrman, Annika & Steinbach, Markus 2013. Nonmanuals in Sign Language. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hietanen, Jari 2016. Katsekontakti ja mielen kohtaaminen. Teoksessa Mikko Ylikangas (toim.) Mielen salat. Helsinki: Gaudeamus Oy, 27-38.
- Hiirikoski, Juhani 2006. Kieli kääntäjän työkaluna: lauserakenteiden merkityksistä. Teoksessa Jorma Tommola (toim.) Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineenä. Turku: Turun yliopisto, 37-56.
- Hirvonen, Maija & Tiittula, Liisa 2015. Intermodaalinen kääntäminen ja tulkkaus. Teoksessa Sirkku Aaltonen & Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) Käännetty maailmat. Johdatus käännösviestintään. Helsinki: Gaudeamus, 252-274.
- Hosemann, Jana 2013. Eye gaze and verb agreement in German Sign Language. Teoksessa Annika Herrmann & Markus Steinbach (toim.) Nonmanuals in Sign Language. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 73-90.
- Humphrey, Janice & Alcorn, Bob 2007. So You Want to be an Interpreter? An Introduction to Sign Language Interpreting. 4. painos. Seattle: H&H Publishing Company.
- Isolahti, Nina 2015. Asioimistulkkaus eilen ja nyt. Teoksessa Sirkku Aaltonen & Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.) Käännetty maailmat. Johdatus käännösviestintään. Helsinki: Gaudeamus, 197-208.
- Jantunen, Tommi 2003. Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

- Jäntti, Päivi 2005. Suomalaisen viittomakielen rakenteen ja tilankäytön oppiminen vieraana kielenä. Kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto. Pro gradu – tutkielma.
- Kallio, Aku & Ruusuvuori, Johanna 2011. Kertojan katse tarinankerronnassa. Teoksessa Pentti Haddington & Leila Kääntä (toim.) *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 65-89.
- Kaneko, Michiko & Mesch, Johanna 2013. Eye Gaze in Creative Sign Language. *Sign Language Studies* (13) 3, 372-400.
- Kirkkohallitus 2001. Sana tulee näkyväksi. Viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä 1. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kylliäinen, Anne 2016. Tutkimus: Houkuttelu katsekontaktiin lisää autististen lasten oma-aloitteista katsekontaktin käyttöä. *Autismi* (2) 2016, 18-20.
- Kääntä, Leila & Haddington, Pentti 2011. Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen. Teoksessa Pentti Haddington & Leila Kääntä (toim.) *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 11-45.
- Laine, Jenni 2006. Tulkkauksen tutkimus viittomakielen tulkin työn kehittäjänä. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) *Käden käänteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 143-162.
- Laine, Minttu 2016. Viittomakielentulkin katsekontakti asioimistulkkauksen siirtymätilanteissa: multimodaalinen näkökulma. *Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto. Maisterintutkielma*.
- Linnapuomi, Aura & Paqvalén, Rita & Salovaara, Sari & Turpeinen, Iida 2013. *Teatteria kaikille! Opas teattereille saavutettavaan toimintaan*. Helsinki: Kulttuuria kaikille –palvelu.
- Makkonen, Taru & Tirkkonen, Mira 2016. Tulkki osana teatterin yhteisöä. Teatteritulkkauksen toteuttaminen Kuopion kaupunginteatterin kanssa. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.
- Mesch, Johanna 2004. Viitotaan yhdessä. Tietoa taktiilista viittomakielestä. Tampere: Suomen Kuurosokeat ry.
- Napier, Jemina & McKee, Rachel & Goswell, Della 2010. *Sign Language Interpreting. Theory & practice in Australia & New Zealand*. 2. painos. Sydney: Federation Press.
- Opetusministeriö 2004. Taide tarjolle, kulttuuri kaikille. Vammaiset ja kulttuuri – toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29. Helsinki: Opetusministeriö. Viitattu 28.4.2018.
http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/ohjelmat_ja_strategiat/taide_tarjolle_kulttuuri_kai_kille_ehdotus_toimenpideohjelmaksi.pdf
- Oulun kaupunginteatteri 2017. Oulun kaupunginteatterin ohjelmisto, syksy 2017. Oulu: Oulun kaupunginteatteri.
- Oulun teatteri 2018. Teatterin tarina. Viitattu 10.2.2018. <https://teatteri.ouka.fi/tietoja-teatterista/oulu-teatterin-tarina/#main-title>

- Paunu, Juha 1992. Viito elävästi 2. Viittomakielen luonnetta ja rakenteellisia erityispiirteitä selvittelevä oppi- ja harjoituskirja viittomakielen jatkokursseille. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Puupponen, Anna 2012. Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto. Pro gradu –tutkielma.
- Richardson, Michael 2017. Sign Language Interpreting in Theatre. Using the Human Body to Create Pictures of the Human Soul. *TranscUlturAl* (9) 1, 45-62.
- Rissanen, Terhi 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Roslöf, Raija & Veitonen, Ulla 2006a. Tavoitteena toimivat tulkkauskäytännöt. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) *Käden käännteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 163-180.
- Roslöf, Raija & Veitonen, Ulla 2006b. Suomalaisen viittomakielen kääntäminen ja käännösteoriat. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) *Käden käännteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 108-120.
- Ruusuvuori, Johanna 2016. Katse. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 47-62.
- Soikkeli, Sirpa 1996. Katseella paikantaminen suomalaisessa viittomakielessä. Pohjois-Savon Kansanopisto. Opinnäytetyö.
- Sunnari, Marianna 2006. Kääntäjän ja tulkin kielitaito. Teoksessa Jorma Tommola (toim.) *Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineenä*. Turku: Turun yliopisto, 25-36.
- Suomen Viittomakielen Tulkit ry 2013. Sanasto. Tulkkausalan termistöä. Viitattu 28.4.2018. <http://www.tulkit.net/viittomakielen-tulkit/sanasto>
- Sutton-Spence, Rachel & Woll, Bencie 1999. *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction* Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, Robin 2006. Eye gaze in American Sign Language. Linguistic functions for verbs and pronoun. University of California (San Diego). Ph.D. dissertation.
- Thompson, Robin & Emmorey, Karen & Kluender, Robert 2006. The Relationship between Eye Gaze and Verb Agreement in American Sign Language: An Eye-tracking Study. *Natural Language & Linguistic Theory* (24) 2, 571-604.
- Tulkkitoimikunnan yhteistyöryhmä 2015. Tulkin ammattisäännösten soveltaminen. Viitattu 9.3.2018. http://www.tulkit.net/sites/default/files/uploads/ammattisaannoston_soveltaminen.pdf
- Valtionneuvoston kanslia 2017. Itsenäinen Suomi täyttää sata vuotta vuonna 2017. Viitattu 9.6.2017. <http://vnk.fi/suomi100>
- Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.
- Wallvik, Birgitta 2005. Yksi Suomen teattereista. Kuurojen teatteri 1987-2004. Helsinki: Teatteri Totti.

LIITTEET

Liite 1. Mainosvideo.

Linkki viittomakieliseen mainosvideoon. Video on tekstitetty suomeksi.

<https://www.youtube.com/watch?v=csFnJYMIYzc>